

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
LÄÄNEMERESOOME KEELTE ÕPPETOOL

Tatiana Zirnask

OBJEKTIKÄÄNDED MOKŠA KEELES

Bakalaureusetöö

Juhendaja Tiit-Rein Viitso

TARTU 2004

Sisukord

SISSEJUHATUS	4
1. OBJEKTI DEFINITSIOON	5
2. BUBRIHI HÜPOTEES OBJEKTI KUJUNEMISEST	8
3. MOKŠA KEELE KÄANDESÜSTEEMI ISEÄRASUSED.....	9
4. OBJEKTIGA SEOTUD MÕISTETE MÄÄRATLEMINE.....	13
4.1. TRANSITIIVSED JA INTRANSITIIVSED VERBID.....	13
4.2. MÄÄRATUS JA MÄÄRAMATUS	14
4.2.1. Määratud deklinatsioon.....	14
4.3. RESULTATIIVSUS JA IRRESULTATIIVSUS	15
4.3.1. Verbi objektikonjugatsioon.....	16
5. OBJEKTI KÄÄNDED MOKŠA KEELES.....	18
5.1. NOMINATIIV JA GENITIIV	19
5.2. ABLATIIV	21
5.2.1. Ablatiivobjekti käsitlused	21
5.2.2. Ablatiiv objektikäändena näidete põhjal.....	24
5.3. INESSIIV	26
5.3.1. Inessiivobjekti käsitlused	27
5.3.2. эca-postpositsiooni kujunemisest ja funktsioonidest	30
5.3.3. Kuidas sai inessiiv objektikäände funktsiooni?	33
5.4. MOKŠA KEELE OBJEKTISÜSTEEM NÄIDETE PÕHJAL.....	33
6. LAUSETE ANALÜÜS.....	36
6.1. OBJEKT NOMINATIIVIS	36
6.1.1. Nom. – Part.	36
6.1.2. Nom. – Gen.	38
6.1.3. Nom. – Nom. v Part.	38
6.2. OBJEKT GENITIIVIS	39
6.2.1. Pärinimed objektina mokša keeles	39
6.2.2. Gen. (Pl Gen.) – Gen. (Pl Nom.).....	40
6.2.3. Gen. (Pl Gen.) – Part. (Pl Part.).....	41
6.2.4. Gen.Px (Pl Gen.Px) – Gen. (Pl Nom.)	42
6.2.5. Gen.Px – Part.	43
6.2.6. V subkonj. + Gen. – Part.	44
6.3. OBJEKT INESSIIVIS.....	45
6.3.1. Gen. + эca – Part.	45
6.3.2. Gen.Px + эca – Part.	47
6.3.3. эcaPx – Part.	48
6.3.4. asesõna Gen. + эca Px – Part.	51

6.4. OBJEKT ABLATIIVIS.....	51
6.4.1. Kv. + Abl – Kv. + Part.....	51
6.4.2. Abl. – Part.....	52
6.4.3. Abl – El.....	55
KOKKUVÕTE	56
MATERJALI ALLIKAD	58
KIRJANDUS	59
РЕЗЮМЕ. ПАДЕЖИ ОБЪЕКТА В МОКШАНСКОМ ЯЗЫКЕ.....	64
LISA 1. SISE- JA VÄLISKOHAKÄÄNDED MOKŠA KEELES.....	65
LISA 2. MOKŠA KEELE MÄÄRATUD DEKLINATSIOONI TABEL	66
LISA 3. VERBI OBJEKTIKONJUGATSIOONI VORMID MOKŠA KEELES... 	67
LISA 4. E. LEWY MÕNINGATE ЭСА- POSTPOSITSIONIGA ESINEVATE VERBIDE LOETELU	69
LISA 5. <i>ŠIMEMS</i> 'JOOMA' VERBI OBJEKTISÜSTEEM	70

Sissejuhatus

Tänapäeva mordva keelte süntaksi spetsiifikat määravad põhiliselt morfoloogia iseärasused nagu nimisõna määratud ja possessiivne deklinatsioon, verbi subjekti- ja objektikonjugatsioon ning verbi pöördelõppude võime liituda mis tahes leksikal-grammatilise kategooria esindajaga, mis esineb predikaadi positsioonis (суффиксы сказуемого изменения) (Feoktistov 1975: 334).

Mordva keelte objektikäänded on olnud juba kaua aega keeleteadlaste huviorbiidis ja eriti viimastel aastatel, kui hakati mordva keelte süntaksi põhjalikult uurima. Üldist ja süstemaatilist ülevaadet mordva keelte objektisüsteemist siiski veel ei ole. On küll pandud tähele, et „mordva keelte objektisüsteem on paljus asjus väga ebatavaline ja iseäralik“ (Alhoniemi 1991: 18).

Tavaliselt on mokša ja ersa keelte süntaksit käsitleti üheskoos mordva keelte süntaksi nime all, põhjendades seda keelte sarnasusega. „Mokša ja ersa keele vahel on suuri erinevusi sõnavaras, foneetikas ja morfoloogias, mis aga puutub süntaksisse, siis seal erinevused on väiksed“ (Koljadenkov 1954: 4).

Et senistes käsitlustes on domineerivaks huvioobjektiks olnud alati ersa keel, siis käesolevas töös on püütud keskenduda objekti väljendamissüsteemi uurimisele ainult mokša keeles, toetudes ersa keele andmetele. Töö autori eesmärgiks oli uurida objektikäänded mokša keeles ja selgitada, kuidas toimub objekti väljendamine ja millest sõltub objektikäändevalik. Samuti on tehtud katse selgitada *эса* sõna päritolu ja funktsioone.

Praktilises osas on võrreldud mokša ja eesti keele objektisüsteemid. Võrdluse eesmärgiks oli mokša keele objektisüsteemi illustreerimine ja selle iseärasuste esiletõstmine.

Mokšakeelsed näitelauseid on kursiivis. Nende eestikeelsed tõlked on pandud ülakomade vahele. Need sõnad, mida tahetakse näitega illustreerida, on mokšakeelsetes näidetes ära märgitud järgmiselt: objekt on rasvases kirjas ja selle põhisõna (üldiselt verb) on alla kriipsutatud. Vastavad sõnad eestikeelsetes lausetes on märgitud samamoodi.

1. Objekti definitsioon

„Objekt on komplitseeritud ja mitmekülgne nähtus, mistõttu selle süntaktilise mõiste täpne avamine on väga raske“ (Kont 1958: 156).

„Objekti täpse ja ammendava definitsiooni andmine on olnud /.../ kõikidele keeleteaduslikele suundadele üle jõu käivaks ülesandeks“ (Kont 1963: 7).

Tavaliselt määratletakse objekti transitiivsete ja intransitiivsete verbide kaudu, aga sellest ei piisa, kuna selline rühmitamine pole kindlapiiriliselt läbiviidav: transitiivsetel verbidel võib puududa objekt ja mõnede intransitiivsete verbide juures saab kasutada objekti (Kont 1963: 7-8).

Defineerida objekti tähendab piiritleda objekti esinemisvaldkonda, mis on juba iseenesest küllaltki keeruline küsimus, kuna objekt on väga tihedalt põimunud adverbiaaliga. Mõlemad laiendavad verbi ning teatud adverbiaalid võivad mõnikord esineda objekti käändevormistikus ja osaleda sellega seotud aspektivahelduses.

Objekti ja adverbiaali klasside piiritlemise probleemi on püütud lahendada eri keeltes erinevalt. Soome keeles on objektikäandes esinevate adverbiaalide märkimiseks võetud kasutusele OSMA-mõiste (lühend sõnadest „objektin sijainen määrän adverbiaali“) (Vilkuna 1996: 85).

Enamik eesti keeleteadlasi püüavad piiritleda objektide klassi rangelt teatavate käänete raames (partitiiv, nominatiiv, genitiiv) ja peavad kõik teistes käänetes verbilaiendeid adverbiaalideks. Et aga osal sellistel laienditel esineb objekti tunnuseid, näitab nende nimetamine sihitismäärusteks. B. Klaas (1988, 1999) tegi katse lahendada seda probleemi jälle võttes kasutusele otse- ja kaudobjekti mõisteid (eesti keelde on kaudobjekti mõistet püüdnud tuua K. Kure (1959)). B. Klaas on vaadelnud indirektset objekti, lähtudes semantikast, kui iseseisvat lauseliiget, millel on kolm alaliiki: 1) indirektne relatiivne objekt, 2) indirektne partnerobjekt, 3) indirektne possessiivne objekt. B. Klaas on nõus saksa keeleteadlaste arvamusega, et oluliseks erinevuseks indirektse objekti ja adverbiaali vahel on see, et indirektse objekti puhul on tegemist verbi rektioonilise laiendiga (laiendi vormi määrab verb), adverbiaali vormi finiiitverb ei määra, vaid ainult täpsustab adverbiaali semantikat (DG 1972: 488). Kaudobjekti vajalikkust eesti keeles pooldab ka P. Nemvalts (1980).

M. Erelt eitab eesti keele kaudobjekti olemasolu: „Harilikult mõistetakse kaudobjekti all adressaati ehk vastuvõtjat (recipient) tähistavat argumenti, mis vormistub samal viisil nagu otseobjekt, nt inglise *I gave him the book*. [...] Samas on tüpoloogilistes töodes vahel nimetatud kaudobjektiks ka lihtsalt vastava semantikaga argumenti, ilma et oleks pööratud tähelepanu tema vormile. Ka eesti keeles on talitatud kord nii, kord naa. B. Klaas on tegelnud eesti ja leedu keele võrdlemisega, temal on mõistagi mugavam lähtuda semantikast (Klaas 1988). Kuivõrd aga eesti keeles pole niisuguse semantikaga argumendil mingit süntaktilist omapära, siis ... niisugusel käsitlusel pole õigustust. Niisiis, ... paljudes keeltes, sealhulgas eesti keeles puudub kaudobjekt...“ (Erelt 2002: 37). Samal arvamusel on Karlsson (2002: 179-180).

Mordva keeltes on *otse-* ja *kaudobjekt* terminid võetud kasutusele vene keele mõjul. Kaudobjekt hõlmab objektilisi suhteid, mida eesti keeles on tavaks nimetada määrustena. Üldine objekti definitsioon on mordva keeltes selline: „Sihitis (mokša keeles дополнения) on lause kõrvalliige, mis väljendab objekti ja vastab mis tahes käände küsimusele“ (MkKG 1965: 5). Otsesihitis (mokša keeles виде дополнения) väljendab objekti, millele on tegevus otseselt suunatud. Kõik muu, mis väljendab objektseid suhteid, on kaudsihitis.“ (nt ErKG 1952: 48). Adverbiaalide klass on mordva keeltes semantiliselt määratletud, need on siis „lause kõrvalliikmed, mis väljendavad tegevuse või olemise tingimusi ning omaduse määra. Adverbiaalid kuuluvad põhiliselt verbi juurde ning need jagatakse järgmisteks rühmadeks: viisimäärused, hulgamäärused, kohamäärused, ajamäärused, põhjusmäärused ning otstarbemäärused.“ (Koljadenkov 1954: 226). M. Koljadenkovi arvates on otseobjekt mordva keeltes lause pealiikme tähtsusega, kuna objekti semantikast sõltub objekti enda käändevorm ja öeldisverbi objektikonjugatsiooni vormid, mitte aga verbi semantikast. (Koljadenkov 1954: 200). Erinevalt otsesihitisest on kaudsihitise vorm alati sõltuv oma põhisõnast: verbist, umbisikulis-predikatiivsest sõnast (безлично-предикативное слово), nimisõnast, adjektiivist. Kaudobjekt väljendatakse lihtsalt kaudkäänete vormidega või postpositiooni konstruktsioonidega: Gen. + Postp., Abl. + Postp., nimisõna absoluutne vorm + Postp. Käände tähendust väljendatakse sel juhul mitte nimisõna vormiga vaid postpositiooni vastava käände vormiga (Koljadenkov 1954: 206).

Eesti keele grammatika (EKG II 1993: 46) annab objektile sellise määratluse: „Sihitis ehk grammatiline objekt on verbist sõltuv osastavaline, omastavaline või

nimetavaline substantiiv(iframe), samuti sellise asendusvormiga muu sõna või fraas – kvantor(iframe), *da*-infinitiiv(iframe) – või osalause, millega tähistatule on verbiga väljendatud tegevus harilikult suunatud.“

Võttes eeskujuks eesti keele objekti definitsiooni ja kohaldades seda mordva keelte otsesihitise määratlemiseks, saame järgmise definitsiooni: „Sihitis ehk grammatiline objekt on verbist sõltuv nimetavaline või omastavaline substantiiv(iframe), samuti sellise asendusvormiga muu sõna või fraas – kvantor(iframe), *mc*-infinitiiv(iframe) – või osalause, millega tähistatule on verbiga väljendatud tegevus harilikult suunatud.“ Aga mordva keeltes ei väljendata objekti mitte ainult grammatilistes käänetes, vaid ka ablatiivis ja inessiivis, kõne all on olnud isegi komitatiivis objekt (Markov 1964: 81). Omamoodi küsimuseks on see, kas võib pidada objektiks postpositsiooni konstruktsiooni või kui mingis käändes objekt esineb väga piiratult. P. Ravila on märkinud mordva keelte ablatiivi käände kasutamise kohta: „Ablatiivi kääne esineb mordva keeltes sellistes funktsioonides, et me otsustame täiesti meelevaldselt, kas me räägime adverbiaalset või objektist“ (Ravila 1944: 123). Kuigi see märkus on mingil määral õige, parem toetuda E. Itkoneni arvamusele selles küsimuses: „ablatiivi objektikäändena käsitlemisel on parimaks kriteeriumiks selle uurija keelevaist, kes räägib seda keelt emakeelena“ (Itkonen 1972: 163). Ja lähtuvalt sellest tuleks otsida lahendust objektikäänetega seotud probleemidele.

2. Bubrihi hüpotees objekti kujunemisest

D.V. Bubrih (1953: 51-52) on kirjutanud objekti grammatiliseks kategooriaks kujunemisest järgmiselt: „Algusest peale ei olnud objekti kategooriat, vaid oli atribuut noomeni juures, mis tähistas tegijat (kuna hakati kasutama just nimelt sellist noomenit). Atribuut vormistati tavalisel viisil: see võis olla absoluutses vormis, kui tähendas määramata objekti, ja pidi võtma genitiivi vormi, kui tähendas määratud objekti.

Aja möödudes tekkis verb, ja siis see sõna, mis kunagi oli noomeni atribuudiks ja tähistas tegijat, ei saanud enam olla atribuudiks, kuna kuulus juba verbi juurde. Nii tekkiski objekt. Atribuut asub põhisõna ees, objekt aga kandus vabale kohale verbi suhtes“.

Selle oletuse nõrgaks kohaks peab B. Serebrennikov seda, et ei ole täpselt teada, kas oli uurali keeltes algselt lausel substantiivne ülesehitus (именной строй предложения). Ja kui oli, miks siis ei peegeldu selline transformatsioon vähemalt osaliselt teiste uurali keeltes (Serebrennikov 1975: 27).

K. Majtinskaja on rõhutanud, et „имя и глагол могли выделиться из общей категории назывательных слов только одновременно“ (Majtinskaja 1974: 387).

M. Koljadenkov on märkinud, et objektseid suhted mordva keeltes väljenduvad morfoloogiliselt, seega objekti ja öeldisverbi järjestus on mokša lauses vaba (Koljadenkov 1959: 106).

Selle arvamusega on nõus ka N. Aljamkin: „Käändelõppude arenemisega ei olnud enam vajadust panna objekt kindlasse kohta lauses. Sihitis hakkas paiknema nii öeldisverbi ees (sest iidse mordva keeles verb oli lause lõpus), kui ka öeldisverbi järel. Vene keele sõnajärjestus soodustas ja kiirendas oluliselt selle protsessi arengut“ (Aljamkin 1978: 73).

3. Mokša keele käändesüsteemi iseärasused

Kõigist morfoloogilistest kategooriatest on käändekategooria kõige keeletespetsiifilisem, s. t käänete kasutamine on suurel määral tingitud konkreetse keele ajalooliselt kujunenud rektsoonistruktuuridest. Seda kajastab ka fakt, et käänete arv eri keeltes (kus kääne üldse esineb) võib olla väga kõikuv: kahest (nt inglise keeles) kuni paarikümneni (nt ungari keeles ja mõnes kaukaasia keeles) (EKG I 1995: 48).

Kääne on grammatiline kategooria, mis väljendab noomeni ja teiste fraasis ja/või lauses sisalduvate sõnade omavahelisi suhteid (MKG 1962: 79).

EKG I (1995: 48) annab käändele täpsema definitsiooni: „Kääne on käändsõna morfoloogiline kategooria, mis näitab noomeni(fraasi) kui lause moodustaja grammatilisi tähendusi ning asemantilisi funktsioone.

Mokša keele käänete grammatilised tähendused on suhteliselt uurimata, rohkem tähelepanu on pööratud käänete kujunemise uurimisele, ja üksikute käänete tähenduste võrdlemisele teiste keelte käänetega.

Mokša keeles on 13 käänet:

Kääne	Käände küsimused		Näide
Nominatiiv	<i>кие?</i>	<i>мезе?</i>	<i>куд</i>
	kes?	mis?	'maja'
Genitiiv	<i>кинъ?</i>	<i>мезень?</i>	<i>куд-о-нь</i>
	kelle?	mille?	'maja'
Daativ	<i>кинди?</i>	<i>мезенди?</i>	<i>куд-о-нди</i>
	kellele?	millele?	'majale'
Ablatiiv	<i>кида?</i>	<i>мезьда?</i>	<i>куд-та</i>
	keda?	mida?	'maja'
Inessiiv	<i>киса?</i>	<i>мезьса?</i>	<i>куд-са</i>
	kelles?	milles?	'majas'

Kääne	Käände küsimused		Näide
Elatiiv	<i>киста?</i> kellest?	<i>мезьста?</i> millest?	<i>куд-ста</i> 'majast'
Latiiv	---	<i>мезьс?</i> millesse?	<i>куд-у</i> 'majja'
Illatiiv	---	<i>мезьс?</i> millesse?	<i>куд-с</i> 'majja'
Prolatiiv	---	<i>мезьгя?</i>	<i>куд-га</i> 'maja mööda, majasid mööda, majast majja'
Komparatiiv	<i>кишка?</i> kelle suurune?	<i>мезьшка?</i> mille suurune?	<i>куд-шка</i> 'majasuurune'
Abessiiv	<i>кифтома?</i> kelleta?	<i>мезьфтома?</i> milleta?	<i>куд-фтома</i> 'majata'
Translatiiv	<i>кикс?</i> kelleks?	<i>мезькс?</i> milleks?	<i>куд-ккс</i> 'majaks; majaga sarnane'
Kausatiiv	<i>кинъ инкса?</i> kelle järele?	<i>мезенькса?</i> mille järele? mis põhjusel?	<i>куд-о-нкса</i> 'maja järele'

MkKG (2000: 48) jaotab käänded tähenduse ja süntaktiliste funktsioonide poolest kolmeks rühmaks:

Subjektilis-objektsed: nominatiiv, genitiiv, daativ, ablatiiv;

Kohakäänded: inessiiv, elatiiv, latiiv, illatiiv, prolatiiv;

Atributiivsed: komparatiiv, abessiiv, translatiiv, kausatiiv.

Esimesse rühma kuuluvad „abstraktsed käänded“ (EKG I 1995: 49) ning daativ ja ablatiiv. Daativil on olemas ehkki fakultatiivne kohatähendus. Ablatiivi kääne täidab tähenduse ja funktsioonide poolest esimese ja teise rühma vahepealse koha, on lähedane elatiivile (MKG 1962: 82). Viimase rühma käänded on suhteliselt uued. (Bubrih 1953: 60-63; Serebrennikov 1967: 26-29). Komparatiiv väljendab kelle või millegagi võrdlemist, aga ka aega ja määra. Abessiiv väljendab puudumist, ilmaolu. Translatiiv

väljendab kelle või mille sarnaseks olemist, kelleks või milleks olemist või muutumist. Kausatiiv väljendab tegevuse eesmärki ja/või põhjust (MkKG 2000: 68-69). Kohakäänete moodustamine toimus mordva keeltes olemasolevate käänete säilitamise ja ümbermõtestamise teel (Serebrennikov 1967: 37). Mordva keelte grammatikas (1962: 82) on nimetatud ainult „sisekohakäänded“ (väliskohakäändeid ei ole eristatud). Eraldi sise- ja väliskohakäändeid mordva keeltes ei olegi, samu käändeid kasutatakse nii sise- kui väliskoha väljendamiseks, nt mordva keelte inessiiv vastab eesti keeles inessiivile ning adessiivile, daativ illatiivile ja allatiivile (vt Lisa 1). Selline olukord põhjustas analüütiliste tendentside arenemist. Need tendentsid on järgmised: 1) tekkis suur hulk postpositsioone; 2) väga tihti asendatakse käändevormid postpositsiooni konstruktsioonidega (Serebrennikov 1967: 39).

B. Serebrennikov on rõhutanud, et mordva keeltes on kõige rohkem postpositsioone, võrreldes teiste uurali keeltega. Postpositsioonide tähtsus on selles, et nad „võimaldavad erinevate ruumisuhete kõige peenemate nüansside väljendamist ja kompenseerivad selles mõttes täiel määral mordva keeltes kaotatud sise- ja väliskohakäänete sarjade funktsioone“. Nt *ки лангса* 'teel', *шра лангста* 'laualt' (Serebrennikov 1967: 39).

Vene keel on soodustanud postpositsioonide kujunemist sisekohakäänete vormidest (Jermuškin 1978: 264).

Käändevormide asendamine Gen. + Postp. konstruktsiooniga esineb kõige rohkem possessiivses deklinatsioonis, kus kohakäänete sünteetilised vormid eksisteerivad koos postpositsiooni konstruktsioonidega. Nt *Е кудодон* ja *кудон эздэ* 'minu majadelt', *кудосон* ja *кудон эйсэ* 'minu majades', *кудостон* ja *кудон эйтэ* 'minu majadest' (Jevsevjev 1963: 114).

Uurides mordva keelte käändesüsteemi, Bubrih on täheldanud, et mordva keeltes toimub käänete redutseerumine: „Kindel koht on ainult kahel käändel – nominatiivil ja genitiivil. Daativil on ka päris kindel koht püsivaks, ersa keeles on püsivaks käändeks ka ablatiiv. Mokša keeles toimub käänete redutseerimisprotsess kiiremini, kui ersa keeles“ (1953: 199).

D. Bubrih on märkinud terve rida käändeid, mida võib määratud ja possessiivse deklinatsioonis asendada Gen. + Postp. konstruktsiooniga. Need on daativ, ablatiiv, inessiiv, elatiiv, illatiiv, prolatiiv, komparatiiv ja translatiiv. Objekti positsioonis genitiivi asendatakse määratud ja possessiivses deklinatsioonis *эса/эйсэ*-postpositsiooni

konstruktsiooniga, mis langeb kokku inessiivi asendava konstruktsiooniga (Bubrih 1953: 198).

D. Bubrih on märkinud veel *c*-käänete „agressiooni“, nimelt elatiivi ja inessiivi: „Elatiiv on mordva keeltes laiendanud oma kasutusala, võttes endale ablatiivi funktsioone. Nende postpositsioon-ekvivalendid on kokku langenud. Ja kui ablatiiv oleks olnud ainult kohatähendusega, siis ta ei oleks säilinud. /.../ Elatiiv ei saanud hõlmata ablatiivi mitteruumilisi tähendusi (Bubrih 1953: 71). Inessiivi kasutusala laienemine tähendab seda, et peale sisekoha väljendamist hakati inessiivi kasutama ka väliskoha ja tegevuse vahendi väljendamiseks. Inessiiv oli tunginud isegi objekti kasutusosalale (Bubrih 1953: 72-73).

Elatiivi ja ablatiivi analüütiliste vormide puhul on A. Alhoniemi (1992: 2) märkinud, et mõlemas keeles on üks määratud analüütiline separatiivkääne, millel on nii elatiivi kui ablatiivi funktsioonid. Erinevuseks on see, et ersa keeles on see võtnud elatiivi, mokša keeles aga ablatiivi vormi.

Mordva keelte iseärasuseks on ka noomeni määramata deklinatsiooni kaudkäänete mitmuslike vormide puudumine, välja arvatud mitmuse nominatiivi (Serebrennikov 1967: 42). Mitmuse väljendamiseks kasutatakse ainsuse vorme. Mitmuslikkus selgub kontekstist või väljendi üldisest mõttest. Määratud ja possessiivses deklinatsioonis väljendatakse mitmust jällegi Gen. + Postp. konstruktsiooniga.

Mokša keeles väljendatakse ainsuse määramata kaudkäänete vormidega ka mitmusliku tähendusega mõisteid, sõltumata sellest, kas on nad semantiliselt määratud või määramata. Ka A. Alhoniemi (1992: 3) on osutanud sellele mokša keele iseärasusele.

4. Objektiga seotud mõistete määratlemine

4.1. Transitiivsed ja intransitiivsed verbid

K. Kondi (1963: 7) arvamuse järgi on verbid transitiivsed, kui nende tähendussisuks on mingi aktiivne tegevus, mis nagu iseenesest eeldab tagajärjena uue tekkimist või millegi juba olemasoleva muutmist või ümberpaigutamist. Transitiivsed verbid nõuavad objekti, aga see võib ka puududa. Intransitiivsed on verbid, mille tegevus ei eelda tagajärjena uue tekkimist ega muutuse põhjustamist tegevusega seotud esemes. Intransitiivseteks peetakse tavaliselt olukorda, liikumist ja refleksiivset laadi tegevust tähistavaid verbe.

Vastavalt transitiivsetele ja intransitiivsetele verbidele eristatakse ka transitiiv- ja intransitiivlauseid (EKG II 1993: 46).

M. Koljadenkovi arvamusel võib verbiga väljendatud tegevus olla transitiivne ja intransitiivne. Aga tegevuse transitiivsust ei väljenda mitte verbi semantika vaid lause semantika, sõltuvalt sellest, kas on lauses objekt või ei ole. Kui väljendussisu eeldab tegevuse objekti, siis verbi tähendus mõistetakse kui transitiivse tegevuse tähendus, kui aga lause semantika ei eelda objekti, siis verbi tähendus mõistetakse kui intransitiivse verbi tähendus (Koljadenkov 1954: 191-192). Mokša keeles on olemas sundimist väljendavad verbid (понудительные глаголы), mis on tähenduselt alati transitiivsed ning on morfoloogiliselt markeeritud: neid moodustatakse teistest verbidest *φm*-sufiksi abil.

Mokša keeles objektikäändevalikut määravad:

- 1) määratus – määramatus;
- 2) resultatiivsus – irresultatiivsus.

4.2. Määratus ja määramatus

Määratust ja määramatust on uurimustes tihti peetud tähenduse (referendi) omaduseks, aga seda käsitletakse ka laiemas mõistena. M. Vilkuna märgib, et määratuse väljendamine on alati kõneleja valik, see ei tulene automaatselt konteksti asjaoludest (Vilkuna 1992: 19). Paljudes keeltes määratust väljendatakse definiitse ja määramatust indefiniitse artikli abil (nt inglise, saksa keel). Soome keeles väljendatakse seda leksikaalsete või süntaktiliste vahenditega. Süntaktilised vahendid on akusatiivi ja partitiivi, nominatiivi ja partitiivi, öeldisverbi ainsuse ja mitmuse vormide vastandamine ning sõnajärg (Hakulinen 1979: 509-513). Eesti keeles kasutatakse põhimõtteliselt samu vahendeid (Kont 1963: 98-99). Mokša keele definiitne ja indefiniitne opositsioon avaldub määramata deklinatsiooni nominatiivi süsteemipärasel vaheldumises määratud deklinatsiooni genitiiviga. M. Koljadenkov (1954: 194) peab määramata objektiks objekti üldiselt, sellele ei ole viidatud kui kõnelejale tuttavale objektile, määratud objekt on aga selline objekt, mis on tuttav kõnelejale või kõneleja teab, kellele see objekt kuulub. Mordva keeltes on olemas määratuse-määramatuse väljendamiseks morfoloogiline vahend, mida ühed keeleteadlased nimetavad definiitseks artiklikaks, mis liitub noomeni lõppu (nt Tihonova 1972: 3, Serebrennikov 1967: 43), teised aga nimetavad seda järelliiteks (nt Bartens 1999: 83).

4.2.1. Määratud deklinatsioon

Mordva keelte määratud deklinatsioon moodustub definiitse artikli abil. Artiklil on kaks vormi: *-cb* tuleb kasutusele nominatiivis ja *-mb* genitiivis-akusatiivis ja selle baasil moodustatud vormides. Mokša keeles on määratud deklinatsiooni sünteetilised vormid olemas ainult kolmel käändel (nominatiiv, genitiiv ja daativ (allatiiv-illatiiv)) ja viimasel ajal on kujunenud kausatiivi sünteetiline käändevorm. Teiste käänete puhul kasutatakse analüütilisi vorme, mida väljendatakse määratud või possessiivse deklinatsiooni genitiivi ja vastava käände postpositiooni konstruktsiooniga. Pärinimedega ja asesõnadega, millel ei ole määratud deklinatsiooni vormi, kasutatakse määramata deklinatsiooni genitiivi. Ersa keeles on määratud deklinatsiooni genitiivi-akusatiivi käändelõpu abil võimalik moodustada kõigi kaudkäänete sünteetilised

vormid.

A. Ahlquist on oma mokša keele grammatikas märkinud, et määratud deklinatsiooni vormid moodustuvad põhisõna järel seisvale näitavale asesõnale käändelõpu liitmise teel: „Im Ablativ und den folgenden Casus sind der Wortstamm, das Demonstrativ-Pronomen und die Beugungsendung nicht so eng verschmolzen als in den vorhergehenden Casus, sondern die bestimmte Declination nimmt in diesen Formen das Aussehen einer Zusammensetzung an, so dass das declinierte Wort im Genitiv steht, das Demonstrativ-Pronomen aber, das sich vom Wortstamm getrennt hat, die Declinations-Endung annimmt.“ (Ahlquist 1861: 22). Tabelis (Ahlquist 1861: 24-25) on tal esitatud määratud deklinatsiooni vormid kriipsuga vahel, kusjuures ablatiivil ja elatiivil on erinevad vormid, nt *virt-ezda* 'seda metsa; sellest metsast', *virt-esa* 'selles metsas', *virt-esta* 'sellest metsast'.

H. Paasoneni grammatika (1909: 01-03) sisaldab määratud deklinatsiooni tabelis nii ersa kui mokša keele sünteetilised ja analüütilised vormid.

Hilisemates käsitlustes (nt Feoktistov 1975: 292-293; MKG 1962: 87-88; Serebrennikov 1967: 43-44, 48) ei esitata määratud deklinatsiooni paradigmas analüütilisi vorme. Nad sisalduvad asesõnade deklinatsioonis (nt Feoktistov 1975: 308), või on käsitletud postpositsioonide peatükis (Serebrennikov 1967: 241-242). R. Bartensi (1999: 83) esitab määratud deklinatsiooni tabelis ka analüütilisi vorme (vt Lisa 2).

Postpositsioonikonstruktsiooni ja sama käände vormi funktsioonid ei pruugi alati kokku langeda. „Postpositsioonid ei ole vahend, mille abil saab mehaaniliselt asendada sünteetilisi kohakäändevorme. Postpositsioonid moodustavad oma väljendussüsteemi, mis on vaid osaliselt sarnane sünteetiliste käänete funktsionaalse süsteemiga“ (Alhoniemi 1982: 40).

4.3. Resultatiivsus ja irresultatiivsus

Resultatiivsus – irresultatiivsus on üks aspektiga seotud mõisteid. „Aspekt on lauses väljenduv suhe situatsiooni ja vaatluspunkti vahel“ (EKG II 1993: 24). Verbi aspekt tähendab seda, „kas verbiga väljendatud tegevusel on mingi talle sisemiselt omane piir (tulemus, kestuspiir vms), nii et tegevus võib, ehkki ei pruugi lõppeda selle piirini

jõudmisega, või tegevusel puudub selline piir“ (EKG II 1993: 49). Verbi aspekt kui kategooria esineb nt vene keeles. Mordva keelte puhul räägitakse tavaliselt lause aspektist. Ka soome ja eesti keele puhul on õige rääkida lause aspektist kui verbi aspektist (Sulkala 1996: 168-169).

Resultatiivne – irresultatiivne termineid saab kasutada nii lause kui verbi suhtes. Resultatiivses lauses on verbi ja objekti väljendatud tegevus jõudnud mingi tulemuseni ja see ei saa sellisena jätkuda, küll aga võib korduda (Itkonen 1975: 6). Larjavaara järgi väljendab resultatiivne lause mingit muutust, mis moodustub ühel või teisel viisil üheks tervikuks. Nt *Laiva kallistui* 'Laev vajus viltu' ei ole resultatiivne, kuna väljendab ebamäärast liikumist, aga *Laiva kaatui* 'Laev läks ümber' on resultatiivne (Larjavaara 1991: 375).

M. Koljadenkov (1954: 193-194) on märkinud, et resultatiivsed ja irresultatiivsed verbid (глаголы законченного и незаконченного действия) mordva keeltes semantiliselt ei erine; aspekt ilmneb ainult lause piirides, seejuures tegevuse lõpetatuse väljendusvahendiks on verbi objektikonjugatsiooni vormid, mille esinemine aga sõltub objekti olemasolust lauses. E. Jakubinskaja-Lemberg (1962: 76) on samal arvamusel: „Verbiaspekti mordva keeltes saab väljendada ainult siis, kui objekt on teatud vormis. Verb objektikonjugatsioonis ei väljenda mingeid aspektivarjundeid“. Objekti teatud vorm tähendab ennekõike objektikonjugatsiooni verbi juures määratud objekti.

4.3.1. Verbi objektikonjugatsioon

Mokša keeles on aspekti (tegevuse resultatiivsuse) väljendamiseks olemas morfoloogiline vahend: verbi objektikonjugatsiooni vormid (vt Lisa 3). Verb objektikonjugatsioonis näitab subjekti isikut ja arvu ning objekti isikut ja arvu. Nt *палате* 'ma suudlen sind', *палайхтенъ* 'ma suudlesin sind'. Verb esineb tavaliselt objektikonjugatsiooni vormis, kui tema juures esinev objekt on määratud ja subjektikonjugatsiooni vormis kui objekt on määramata. Nt *сърмадсь сърма* 'ta kirjutas kirja (Part.)', *сърмадозе сърмать* 'ta kirjutas kirja valmis'.

F. Markov (1964: 75) iseloomustas objektikonjugatsiooni funktsioonid järgmiselt: „Objektikonjugatsioon väljendab tegevust või olukorda, mis on ajutist laadi, ei ole

üldise iseloomuga, vaid on otseselt seostatav teatava ajalõiguga. Seejuures peab objekt olema määratud ja täies ulatuses haaratud tegevuse või olukorra poolt. Subjektikonjugatsiooni vormis verb väljendab piiramatut, üldise iseloomuga tegevust, kui objekt ei ole määratud või tegevuse poolt täielikult haaratud.

1.a. *Стирсь кодай/кодась котф.* 'Neiu koob/kudus kangast.'

1.b. *Стирсь кодасы/кодазе котфть.* 'Neiu koob/kudus (selle) kanga valmis.'

Lause 1.a. väljendab irresultatiivset tegevust: verb on subjektikonjugatsiooni vormis ja objekt on määramata. Lauses 1.b. on tegevus resultatiivne: verb on objektikonjugatsiooni vormis ja objekt on määratud.

Mokša keeles võib oleviku objektikonjugatsiooni vormis verb väljendada sõltuvalt kontekstist ka imperfektiivset (irresultatiivset) tegevust (Koljadenkov 1954: 132 allviide).

Tegevuse irresultatiivsust väljendatakse mokša keeles objekti käändega: siis kui objekt on inessiivi käände vormis.

5. Objekti käänded mokša keeles

Morfoloogiline objekt finiiitse verbi juures väljendub mordva keeltes nominatiivi, genitiivi, ablatiivi ja inessiivi käändes. Süntaksi seisukohalt on tavaliselt jutt määratud ja määramata objektist. Mordva keelte grammatikate autorid ei pane tavaliselt akusatiivi käändesüsteemi, kuna eraldi vormi akusatiivil nii mokša kui ersa keeles ei ole, s.t eraldi käännet objekti väljendamiseks mordva keeltes ei ole. Objektivormid on üldiselt samad nii jaatavas kui eitavas lauses erinevalt läänemeresoome keeltest, kus eitavas lauses kasutatakse tavaliselt partitiivobjekti.

Üldine skeem on selline:

morfoloogiline kääne	süntaktiline funktsioon
määratud deklinatsiooni genitiiv inessiiv määratud deklinatsiooni ablatiiv	definiitne objekt
määramata deklinatsiooni nominatiiv määramata deklinatsiooni ablatiiv	indefiniitne objekt

Mordva keeltes ei esine totaalsuse-partsiaalsuse opositsioon ulatusliku ja regulaarse nähtusena nagu läänemeresoome keeltes. Osaobjekti väljendab mordva keeltes üldiselt ablatiiv. Koljadenkovil (1954: 203) leiame märkuse, et ablatiiv väljendab osaobjekti sõltumata sellest kas objekt on määratud või määramata. Seda toetab ka A. Alhoniemi: „...kuna mokša keeles ei ole kohakäänete (ja samuti ablatiivi käände) sünteetilisi vorme, siis määramata vormid kasutatakse ka määratud mõistete väljendamisel“ (Alhoniemi 1992: 3). Määratud osaobjekti väljendab mordva keelte objekti uurijate arvamusel ka inessiivis objekt, mis esineb irresultatiivset tegevust väljendava verbi juures.

5.1. Nominatiiv ja genitiiv

Nominatiiv ja genitiiv on peamised objektikäänded. Objektivariandi valik oleneb kõigepealt sellest, kas objekt ise on määratud või määramata. Määramata objekt on määramata deklinatsiooni nominatiivi käändes.

*Ульцява моли стирсь канды **панчф**.* 'Tänaval läheb tüdruk lillega.'

*Тядязе тядчи пицесь **пачат**.* 'Mu ema küpsetas täna pannkooke.'

Määratud objekt on määratud või possessiivse deklinatsiooni genitiivi käändes.

*Цёранясь кяшезе (тя) **налхксемиь** эсь зепозонза.* 'Poiss pani (selle) mänguasja oma tasku.'

*Цёранясь кяшезе **налхксемониц** зепозонза.* 'Poiss pani oma mänguasja tasku.'

Objekti väljendamissüsteemi kirjeldusi leidub juba F. Wiedemanni ersa keele grammatikas (Wiedemann 1865: 145). Ta on õigesti märkinud määratu – määramata opositsiooni väljendamist genitiivi ja nominatiivi käänetes: „Den Accusativ anderer Sprachen als Objectcasus, welcher fast allen finnischen Sprachen fehlt, drückt man im Mordwinischen theils durch den Nominativ, theils durch den Genitiv aus, aber mit genauer Unterscheidung. Die deutsche Accusativ wird durch den Genitiv ausgedrückt, wenn der Gegenstand ein bestimmter ist, also auch immer, wenn das Wort Possessivsuffixe hat oder der bestimmte Declination angehört, durch die Nominativ, wenn er ein unbestimmter ist, also wenn das Wort zur unbestimmten Declination gehört und im Deutschen keine oder nur den unbestimmten Artikel haben würde. Den bestimmten Accusativ regiert dann regelmässig das objective, den unbestimmten das subjektive Verbum, z. B. *muž lišme* (er fand ein Pferd), aber *muize lišmenze* (er fandt sein Pferd)“. Wiedemann oli pannud õigesti tähele ka infinitiivi või partitsiibi juures esinevat objekti vormi: „Eine scheinbare Ausnahme findet bei den Infinitiven und Participien Statt, welche als Nomina das von ihnen abhängige Objekt natürlich nicht im Nominativ, sondern immer im Genitiv zu sich nehmen, mag es ein bestimmtes oder ein unbestimmtes sein, z. B. *tuž lišmeñ väšneme* (er ging ein Pferd suchen), *karman narmonen kundamo* (ich will einen Vogel fangen)“.

E. Jakubinskaja-Lemberg (1962: 77) nimetab nominatiivi, kui see esineb

objektikäändena, vormistamata käändeks. Genitiivi nimetavad mõned keeleteadlased (nt Wickman (1955)) ka genitiiv-akusatiiviks, viidates sellele, et genitiivi ja akusatiivi käändevormid on kokku langenud.

D.V. Bubrih (1953: 40, 50) peab akusatiivi eraldi käändeks, vaatamata sellele, et mingit eraldi tunnust akusatiivil ei ole. Ehkki varasemas töös (1947: 9) on ta põhjendanud akusatiivi käände kasutuselevõttu „соображениями преимущественно педагогического порядка“. Bubrihi (1953: 51-52) arvates on akusatiivi ja genitiivi käändelõrpuudel ühine päritolu. Samal arvamusel ka B. Collinder (1960: 284).

Jevsevjev (1963: 59) on märkinud, et määramata deklinatsioonis langeb akusatiivi käände vorm nominatiivi vormiga kokku, määratud deklinatsioonis aga genitiivi käände vormiga.

Samal arvamusel on D. Bubrih ja B. Wickman. Wickman (1955: 40) on veel lisanud, et kui objekt kuulub verbi infiniitse vormi või verbist moodustatud noomeni juurde, siis on ta alati genitiiv-akusatiivi vormis.

R. Bartens (1979: 80-83) on uurinud infiniitsete vormide juures esinevat objekti vorme ja tuli järeldusele, et infiniitide objekt on üldiselt määramata deklinatsiooni genitiivi vormis, kuid finiiitsete verbivormide objekti tüübid võivad infiniitide juures ka esineda.

B. Wickman (1955: 42) on õigesti pannud tähele ka seda, et määramata deklinatsioonis ei ole akusatiivi ega kaudkäänete mitmuslikke vorme. Määratud deklinatsiooni mitmusliku nominatiivi ei kasutata objekti vormina, määramata deklinatsiooni mitmuse nominatiiviga väljendatakse mitmuslikku määramata objekti.

M. Jevsevjev on täheldanud veel seda, et ersa keeles sugulasi tähistavate nimisõnade akusatiivi vorm possessiivses deklinatsioonis sarnaneb genitiiviga, teiste nimisõnade akusatiivi vorm langeb kokku nominatiivi vormiga (Jevsevjev 1963: 59). Sama arvamusel on ka Wickman (1957: 44). Kuid mokša keele possessiivses deklinatsioonis esinevad alati akusatiivi vormid (Wickman 1957: 55).

Wickamni märkus (1957: 50) sellest, et mokša keeles objektikonjugatsiooni vormis verbi juures esineb ainult määratud objekt ei ole päris õige. Kui objekti funktsioonis on pärisnimi, siis objekt määramata genitiivis on võimalik, kuna pärisnimi on niigi

määratud. Seda on märkinud ka Matjuškin (1973: 75-81).

B. Serebrennikov (1975: 31-32) ei ole nõus arvamusega, et mordva keelte akusatiiv ja genitiiv on ühise päritoluga. Ta väidab, et akusatiiv on mordva keeltes artikli funktsiooniga, vormilt sarnaneb genitiiviga ja kasutatakse tavaliselt määratud objekti puhul. Aga „akusatiiv ja genitiiv on kujunenud eraldi, neil olid kunagi erinevad vormid, aga hiljem on genitiivi ja määratud akusatiivi vormid kokku langenud“. Akusatiivi käände kujunemise põhjuseks on tema arvates „objektikonjugatsiooni „logisema hakkamine“ (Serebrennikov 1975: 32).

5.2. Ablatiiv

5.2.1. Ablatiivobjekti käsitlused

Ablatiivikäandelise objekti üle on ilmselt kõige rohkem arutatud. Ablatiivi käsitleti ühelt poolt eesmärgiga uurida läänemeresoome partitiivi kujunemist ja funktsioone (nt P. Ravila, K. Kont, A. Alhoniemi), seega võrreldi mordva ablatiivi „kõrgema taseme“ partitiiviga, teiselt poolt uurisid ablatiivi funktsioone vene ja mordva keeleteadlased, kes olid mingil määral mõjutatud vene keelest.

Esimeseks ablatiivi funktsioonide uurijaks oli tõenäoliselt F. J. Wiedemann (1868), Ahlquisti mokša keele grammatikas (1861) on esitatud ainult käanded ja mõningad näited, käänete funktsioone ei ole käsitletud.

Wiedemann on ersa keele grammatikas õigesti märkinud ablatiivi põhitähenduse (1) ja osutas, et ablatiivi kasutatakse muu hulgas ka partitiivi funktsioonis (2): “Der Ablativ bezeichnet 1) zunächst eine Entfernung oder Trennung, also nach „*kardan* ’hindere’, *orgod’an* ’fliehe’, *pel’an* ’fürchte mich’, *vizdil’gadan* ’schäme mich, scheue mich”“; 2) „das Partitive, sowohl von Nomina wie von Zeitwörtern regiert, z. B. *kšede jartsy, vinado simi* ’er isst Brot, trinkt Wein’, *lamo kaldo* ’viele Fische’ (Wiedemann 1865: 37-38).

Mordva keeleteadusse oli ablatiivikäandeline objekt toodud 1960-aastatel mordva keeli emakeelena rääkivate keeleteadlastega. Ablatiivobjekti käsitleti nii nn direktse kui ka indirektse objektina (nt Balakin 1951; Koljadenkov 1954: 202-204; 208-211). M.

Koljadenkov (1954: 204) on märkinud, et ablatiivikäändeline objekt esineb mitmesuguste söömist ja joomist väljendavate verbide juures ainult siis, kui verbi tähistatud tegevus ei ulatu tervele objektile, vaid haarab selle osa.

Симаң ведьта. 'Joon vett.'

Aga *Симса ведть.* 'Joon vee ära.' *Симине ведть.* 'Jõin vee ära.'

Harvemini esineb (määramata) osa tähistav ablatiiv ka teist laadi verbide juures:

Таргай табакта. 'tubakat suitsetada'

Визди ломаньда. 'Häbeneb inimesi.'

Пелян пиньда. 'Kardan koera.'

Seda tüüpi juhtumeid käsitleb M. Koljadenkov kaudobjektina (Koljadenkov 1954: 206-211).

E. Jakubinskaja-Lemberg (1962: 78) on täiendanud, et ablatiivis objekt esineb söömist, joomist tähistavate verbide juures, kui objekt on tegevusega osaliselt haaratud ja kui verb tähistab kestvat, või korduvat tegevust, s t. kui lause väljendab irresultatiivset tegevust. Sealsamas on E. Jakubinskaja-Lemberg veel märkinud, et ablatiivi kasutatakse ka teiste verbide juures, kui objekt on tegevusega osaliselt haaratud:

E *Кедте кундымем* 'Haaras mu kätt.'

Või kui verbi leksikaalne tähendus väljendab eemaldumist, eraldumist sellest objektist:

E *Пелян кискадо* 'Kardan koera.'

Määratud objekt esineb ersa keeles määratud deklinatsiooni ablatiivi käändes, mokša keeles *эзда* postpositsiooniga määratud deklinatsiooni genitiivi vormis.

E *Ярсан прякадонть.* 'Söön seda pirukat.'

M *Ярхцань прякать эзда.* 'Sõin seda pirukat.'

M *Симаң ведть эзда.* 'Joon seda vett.'

K. Kont on võrrelnud objektisuhete väljendamise süsteemi läänemeresoome keeltes ja mordva keeltes: „läänemeresoome partitiiv on kujunenud tõeliseks objektikäändeks, mis, vaheldudes totaalobjekti käänetega, võimaldab väljendada kõiki objektisuhete komplitseeritud avaldusi. /.../ Mordva ablatiiv on jäänud aga kõrvale objektisuhete üldsüsteemist.” (Kont 1963: 48-49). Ühes varasemas töös on ta kirjutanud: “mordva ablatiivi võib objektikäändeks pidada ainult õige tinglikult” (Kont 1961: 196).

Osa tähistav ablatiiv mokša keeles meenutab mingil määral osa tähistavat

partsiaalobjekti läänemeresoome keeltes, aga pole kaugeltki vastav. Kui „läänemeresoome keeltes on totaalset ja partsiaalse opositsioon süsteemipärane ja ulatuslik nähtus, mis haarab väga suurt osa objekti esinemisjuhtudest, siis mordva keeltes ei saa kõnelda objekti puhul mingist üldisest totaalset ja partsiaalse opositsioonist, sest osa tähistav ablatiiv seostub väga väikesearvulise verbirühmaga“ (Kont 1963: 48).

Mordva keelte ablatiiv (nagu ka läänemeresoome partitiiv) on arenenud uurali separatiivi käändest, mille põhifunktsiooniks oli väljendada eemaldumist, eraldumist, lahusolekut (Itkonen 1972: 153), aga „mordva ablatiiv on natuke lähedasem algse kohakäände tähendusele kui läänemeresoome partitiiv“ (Itkonen 1972: 163).

G. Jermuškin on kirjutanud mordva keelte ablatiivist järgmiselt: „Отложительный падеж пока единственный сохранил (частично) функции внешнеместного падежа, так как он не обозначает движение, идущее из внутренней сферы. Однако и он претерпел изменения, стал не местным, а объектным падежом. Обозначение места у него выступает факультативно, как остаток от прошлого. Основное же его значение – показ объектных отношений“ (Jermuškin 1978: 263). Temagi rõhutab seda asjaolu, et ablatiiv on vahepealne kategooria subjektilis-objektsete ja kohakäänete vahel, seetõttu ei saa ablatiivi täielikult subjektilis-objektseks käändeks pidada (Jermuškin 1978: 244).

J. Jufkin on märkinud, et mordva keelte ablatiivne objekt vastab läänemeresoome keelte partitiivobjektile. Vastuväiteks E. Itkoneni arvamusel, et mordva keelte ablatiivis ilmneb kohakäändetähendus suuremal määral kui läänemeresoome partitiivis, kirjutab J. Jufkin: „...ilmselt selline märkus on õige ersa keele suhtes, millele Itkonen põhiliselt viitabki. Mis puutub aga mokša keelesse, siis me oleme leidnud ainult ühe verbi, mille ablatiivne laiend on selge kohatähendusega. See on *кярьмодемс* verb, nt *Тетьмаксь кярьмодсь кргада*. 'Laps võttis kaelast kinni.' Enamasti väljendab verbi ablatiivne laiend osalisust või omab eristamise tähendust. Peale selle, konkreetsetes situatsioonides võib selline konstruktsioon väljendada eemaldamist, äravõtmist, nt *Цёрокишь маитсь эргада*. 'Nooruk väsis' (Jufkin 1985: 96-97).

A. Alhoniemi (1990; 1991) on uurinud ablatiivikäandelise objekti söömist ja joomist tähistavate verbide juures, nimelt E *ярсамс* 'sööma', *севемс* 'ära sööma', ning E *симемс* 'jooma' ning on järeldanud, et ablatiiv väljendab partsiaalset objekti,

lõpetamata tegevust – mis alati sisaldab irresultatiivsust – väljendab aga inessiiv.

R. Bartens rõhutab töös „Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys“ seda, et „ablatiiv on verbide E *ярсамс*, M *ярхамс* 'sööma', E *симемс*, M *симомс* 'jooma' osaobjekti kääne eeldades, et verbi ja objekti suhe on irresultatiivne“ (Bartens 1999: 93). Ta märgib, et kartmist, vältimist, varjamist jms tähistavate verbide juures esineb ablatiivi vormis määrus. Tema näited on järgmised: E *pel'an kiskado* 'kardan koera', M *af kel'gəndan tatar éorada* 'ei armasta tatari poissi', E *lotkaś kaloń kundamodo* 'lõpetas kala püüdmist', *vanozo kel'med'e* 'hoidku ennast külma eest'.

R. Bartens (1999: 94) on veel märkinud, et ablatiiv on ka partsiaalse predikaadi kääne: *ul'časta šembəń kel'gəd'ä, poku vani šel'məd'ä* 'ta on neist, kes tänaval kõiki armastavad, kes on kõrvale vaatava pilguga' ja partsiaalse subjekti kääne: *тымодa колмоль* 'tamme oli kolm'.

Kvantorifraasi juures võib nimisõna esineda ablatiivi käändes, aga see ei ole obligatoorne, võib vahelduda nominatiivi käändega (Alhoniemi 1992: 10-11). Ersa keeles esineb kvantoriga nimisõna ainult määratud deklinatsiooni ablatiivi käände sünteetilises vormis, mokša keeles on nimisõna määramata deklinatsiooni ablatiivi käändes (Alhoniemi 1989: 22). Määratud partsiaalobjekt (Gen. + *эзда* postpositsioon) esineb vaid verbide: *ярхамс* 'sööma', *симомс* 'jooma' ja sama tähendusega verbide ning *пелемс* 'kartma', *виздемс* 'häbenema' ja mõningate teiste verbide juures.

K. Kont (1963: 49) peab ablatiivseid laiendeid vahepealseks kategooriaks objekti ja adverbiaali vahel. Ta rõhutas asjaolu, et mordva osalisust tähistav ablatiiv ei seostu tavaliselt põhisõnaks oleva verbi objektikonjugatsiooni vormidega, kuigi ablatiivne laiend esineb väga sageli määratud deklinatsiooni vormis.

5.2.2. Ablatiiv objektikäändena näidete põhjal

Selgitamaks mis funktsioone täidab ablatiiv mokša keele objektisüsteemis, jätame kõrvale põhjusemäärusi ja käsitleme ablatiivse objektiga transitiivseid lauseid. Sellest vaatenurgast on natuke käsitlenud ablatiivi käände funktsioone P. Balakin (1951: 127-129).

Тячинь вармась вирьса шуфтта (Abl.) *прафтсь!* 'Tänane tuul on murdnud

palju puid metsas.’

Selles lauses on objekt ablatiivi käände vormis, kuigi kvantorifraasi ei ole. Lausest saame aru, et tuul oli murdnud palju puid.

*Тячи **калда** (Abl.) кундаты! ’kalu oled püüdnud’*

Sellest lausest ei järeldu, kas palju või vähe kalu oli püütud. Mõlemas lauses väljendab ablatiivi käandes objekt määramata hulka.

Vaatame järgmiseid näiteid:

(1) *Синь сувафтсть модат (Nom.) пильгсот! ’Nad tõid pori sisse.’*

(2) *Синь сувафтсть модада (Abl.) пильгсот! ’Nad tõid pori sisse.’*

Nendes lausetes on vastandatud nominatiivis objekt ablatiivi käandes objektile ehk määramata totaalobjekt partsiaalobjektile. Mõlemal juhul on verb subjektikonjugatsiooni vormis. Laused on resultatiivsed.

Järgmistes näidetes on verb objektikonjugatsiooni vormis.

(3) *Кие-бди саворне кундазе кядезень (Gen.). ’Keegi haaras vaikselt mu käe.’*

(4) *Кие-бди саворне кундамань кядьта (Abl.). ’Keegi haaras vaikselt mu kätt.’*

Lauses (3) on objekt väljendatud possessiivse deklinatsiooni genitiivi vormis ja tegevusega täielikult haaratud. Lauses (4) ei ulatu tegevus tervele objektile, vaid selle osale: objekt on ablatiivi vormis. Kui tõlgendame lauseid verbi objektikonjugatsiooni vormist lähtudes, siis esimese lause puhul saame „сон кундазе сонь“ ’tema haaras ta’, teise lause puhul saame „сон кундамань монь + кядьта“. Tundub, et sel juhul on *кядьта* määrus, mille funktsiooniks on täpsustada tegevuse suunda. Aga kui võrrelda neid kaks vormi *кядезень* ’käe’ ja *кядьта* ’kätt’, siis esimesel juhul oleks täisobjekt ja teisel osaobjekt. Vaatame sedasama konstruktsiooni kui verb on subjektikonjugatsioonis:

(5) *Синь кундасть кядьта (Abl.). ’Nad võtsid teineteise käest kinni.’*

Selles lauses väljendab ablatiivi käandes laiend osaobjekti, tegevus on resultatiivne nagu ka lausetes (3) ja (4).

Ablatiivis objekt ei osale tegevuse resultatiivsuse väljendamises, ei seostu verbi objektikonjugatsiooni vormidega. Siinjuures tekib küsimus, mis tekkis enne, kas verbi objektikonjugatsiooni vormid või ablatiivi osaobjekti väljendamise funktsioon. Objektikonjugatsioon on kujunenud arhailisema (võrreldes totaalsuse-partsiaalsuse

opositsiooniga) määratu-määramatu opositsiooni alusel – sõltumata osaobjekti väljendamisest, – hõlmates vastavalt genitiivi (akusatiivi) ja nominatiivi käänded. Objekti määratus oli väga oluline mordva keeltes, sellega väljendati ka tegevuse resultatiivsust. Ablatiivi osaobjekti väljendamise funktsiooni edasi arenemiseks ei olnud enam justnagu vajadust. Neid vorme, mis olid juba kujunenud, hakati kasutama ka objektikonjugatsiooni konstruktsioonides.

Siinjuures on ebaselge määratud osaobjekti saatus. Määratud osaobjekt väljendub Gen.+*ə3da* konstruktsiooni vormis. Mõnede verbide juures võib esineda määratud osaobjekt (nt söömist ja joomist tähistavate verbide juures), kuid üldiselt mitte. Ilmselt oli mordva keeltes toimunud mingi muutus, mille tulemusena hakati kasutama määratud osaobjekti väljendamiseks inessiivi käännet, mis samuti ei seostu objektikonjugatsioonisüsteemiga, aga osaleb tegevuse irresultatiivsuse väljendamises.

Ei saa nõustuda N. Denisoniga (1957: 31), kes on iseloomustanud mordva keelte ablatiivi osaobjekti väljendamise funktsiooni kui kvaasiobjektulist. Võrreldes läänemeresoome partitiiviga, on mordva ablatiiv säilitanud suuremal määral oma algupärase funktsiooni. Aga käsitledes ablatiivi ainult mordva keelte raamides, võib seda pidada objektikäändeks ehkki piiratud kasutusala.

5.3. Inessiiv

Mordva keeltes on inessiivi käände põhilised funktsioonid koha ja tegevuse vahendi tähistamine. Peale selle, väljendab ta aega ja tegevuse viisi. Inessiivi käändes väljendatakse mordva keeltes ka irresultatiivse verbi objekti. Peamiselt ersa keele murretes esineb objektina possessiivse või määratud deklinatsiooni inessiiv ning määramata deklinatsiooni inessiivi vorm (Jermuškin 1978: 194-200). Murdeti ja ka mõlemas kirjakeeles esineb objekti funktsioonis *əca*-postpositiooni konstruktsioon (Gen. + *əca*), mida peetakse üldiselt inessiivi analüütilise vormiks. (Ka käesolevas töös on seda konstruktsiooni käsitletud inessiivi analüütilise vormina.) A. Alhoniemi on rõhutanud, et inessiivi käände analüütiline vorm on sagedane objekti väljendaja just kirjakeeltes (1982: 40). Üldiselt võib öelda, et inessiivi objekti esinemine mokša kirjakeeles ja murretes on üldiselt vähe esitatud käsitlustes. Põhjuseks on ilmselt see, et

mokša keele murded on vähem uuritud, võrreldes ersa murretega. A. Alhoniemi oli märkinud käsitletud mokša kirjakeele allikatest ainult kaks näidet, kus esines objektina inessiivi sünteetiline vorm (Alhoniemi 1982:36).

5.3.1. Inessiivobjekti käsitlused

E. Lewy pani töös „Zur Bezeichnung des Objektes im Mordwinischen“ (1933) esimesena tähele, et mõnede verbide juures esineb objekt „inessiiv-instrumentaali“ vormis. Tal on toodud rohkesti verbe, mis esinevad „inessiiv-instrumentaali“ vormis (vt Lisa 4). Ta pani tähele, et nendesamade verbide juures võib esineda ka määramata deklinatsiooni nominatiivi ja määratud deklinatsiooni genitiivi vormis objekt. Aga ta ei ole leidnud „inessiiv-instrumentaali“ vormis objekti *сѣвомс* 'võtma', *кундамс* püüdma; haarama', *кадомс* 'jätma', *нолдамс* 'laskma' verbide juures. Lewy märkab, et „inessiiv-instrumentaali“ käändes objekti kasutamine ülalöeldud verbide juures ei ole reeglipärane. Aga vastata küsimusele, mis tingimustel esinevad need vormid, ta ei osanud: „*Wann* sie eintritt, vermag ich aber nicht bestimmt zu sagen. Vielleicht handelt es sich um kleine Differenzen, wie bei 'Steine werfen': 'mit Steine werfen', 'ein Buch lesen': in einem buche lesen' /.../ Differenzen, die sehr sinnvoll, aber ausserordentlich schwer mit Worten erfassbar sind.“ (Lewy 1933: 244-245).

D. Bubrih on kirjutanud töös „Эрзя-мордовская грамматика-минимум“ (1947), et inessiivi kasutatakse kohti ja vahendi väljendamiseks. „Eraldi seisab inessiivi kasutamine akusatiivi asendaja rollis, kui objektiks on pärisnimi: *неян Танясо* (aga ka *неян Танянь*) 'näen Tanjat'; *неян лишмесэнтъ* (aga ka *неян лишментъ*) 'näen hobust“ (Bubrich 1947: 15). Ta eristab postpositsioone, mille tähendus on sama kui käändelõppudel, aga neid kasutatakse määratud põhisõna puhul. Nende juurde kuuluvad illatiivne *эйс*, inessiivne *эйсэ*, elatiivne *эйстэ*, prolatiivne *эзга* komparatiivne *эйшка*, translatiivne *ладсо* postpositsioonid. „*эйсэ* inessiivset postpositsiooni kasutatakse väga laialt akusatiivi postpositsioonina“ (Bubrich 1947: 21). Töös „Историческая грамматика эрзянского языка“ (1953) käsitleb D.V. Bubrih seda küsimust seoses käänete ja vastavate postpositsioonide uurimisega. Postpositsioone, mille funktsioon on

sama kui käändelõppudel, nimetab Bubrih postpositsioon-ekvivalentideks. Inessiivi käändes objekti esinemist seletab ta sellega, et kui genitiiv on võtnud akusatiivi funktsioonid, siis genitiivikäände postpositsioon-ekvivalendist sai ka akusatiivikäände postpositsioon-ekvivalent. E *Сон чавсь, чавсь алашатнень эйсэ.* 'Ta lõi, lõi hobuseid.' *эйсэ* postpositsiooni esinemine akusatiivi funktsioonis piirdub verbidega, mis väljendavad irresultatiivset tegevust. *эйсэ* akusatiivikäände ekvivalendina on kokku langenud *эйсэ* inessiivikäände ekvivalendiga, ja sellest oli piisav inessiivi vormide tungimiseks akusatiivi vormide alale. Inessiivi käändevormis objekt esineb samadel tingimustel kui *эйсэ* postpositsioon akusatiivikäände ekvivalendina: objekt on määratud ja verb väljendab irresultatiivset tegevust. E *Сон чавсь, чавсь алашатнесэ = Сон чавсь, чавсь алашатнень* (Bubrih 1953: 44, 74). Selles töös käsitleb Bubrih ka *эйсэ* postpositsiooni kujunemist.

M. Koljadenkov (1954) on märkinud töös „Грамматика мордовских (эрзянского и мокшанского) языков“ objekti inessiivi vormis esinemist, aga mingeid seletusi ei andnud. „ Tänapäeval on see haruldane nähtus, aga võib veel kohata kirjakeeles ja rahvaluules juhtumit, kus määratud objekt esineb genitiivi asemel instrumentaalkäände vormis (instrumentaalkääne on vormilt sarnane inessiiviga, sellepärast on käändesüsteemis ainult inessiiv) erinevusest tähenduses. E *Авам сёвны Машасо.* 'Mu ema sõimab Mašat'; E *Пиземесь модасонть начты.* 'Vihm kastab maad'. Aga ka praegu on tavaline objekt, mis on väljendatud Gen.+ *эйсэ/эса* konstruktsiooniga, põhimõtteliselt samuti instrumentaalkäände vormis. E *Чоп течи учинь Сёмань эйсэ.* 'Terve päeva ootasın Sjomat'; M */.../ панчфнень эса ваны, ваны зорять шобдаваннетъ стямс.* '/.../ vaatab, vaatab lilli koiduni.' (Koljadenkov 1954: 204-205). Ka oma hilisemas töös „Структура простого предложения в мордовских языках“ (1959) ei arutle ta seda teemat.

Uurides ersa keele Alatõri murret on F. Markov (1959) tulnud järeldusele, et selles murdes väga levinud inessiivi vormis objekt on „eripärane vahend ühelt poolt lõpetamata tegevuse ja teiselt poolt määratud osaobjekti väljendamiseks (Markov 1959: 15). F. Markov on rõhutanud, et objekt inessiivis on alati määratud. Määramata deklinatsiooni inessiivi vormi kasutatakse siis, kui objektiks on pärisnimi. Teises töös teeb F. Markov tähelduse, et *эса* postpositsiooni kasutamine objekti funktsioonis on mokša keeles järjekindlam kui ersa keeles (Markov 1964: 76).

E. Jakubinskaja-Lemberg (1961) on leidnud vastuse E. Lewy küsimusele, mis tingimustel esineb objekt inessiivi vormis ning põhjendas kohakäände vormi esinemist objektina: „Kuna määratud objekt ja verb objektikonjugatsioonis väljendavad perfektivset tegevust, siis vajadus väljendada määratud objekti juures imperfektiivset tegevust sundis otsima uusi vahendeid selliste suhete väljendamiseks. Hakatigi kasutama adverbiaalset käännet – inessiivi (творительно-местный) – määratud deklinatsiooni vormis koos verbiga subjektikonjugatsiooni vormis“ (Jakubinskaja-Lemberg 1962: 82).

„On selge, miks Lewy ei leidnud inessiivi vormis objekti selliste verbide juures nagu *сявомс* 'võtma', *кундамс* püüdma; haarama', *кадомс* 'jätma', *нолдамс* 'laskma'. Need verbid oma leksikaalselt tähenduselt väljendavad tegevusi, mis ei ole kestvad ega piiritlemata, järelikut nad ei saa väljendada selliseid suhteid, mida väljendavad imperfektiivsed verbid“ (Jakubinskaja-Lemberg 1961: 83).

Sellega ei saa päris nõus olla. Sõltuvalt kontekstist võib seda tüüpi verbide juures esineda inessiivne objekt. Nt *Кадонь пинеть эса куду, а сон сяка мельган тусь.* 'Üritasin jätta koera koju, aga ikka tuli ta mulle järele'.

E. Jakubinskaja-Lemberg on veel märkinud, et „inessiivse objektiga kestvat piiritlemata tegevust väljendavatel lausetel on vene keelde tõlkides imperfektiivne aspekt (Jakubinskaja-Lemberg 1961: 82).

E. Jakubinskaja-Lemberg teeb märkuse, et „konstruktsioon määratud deklinatsiooni genitiivse objektiga areneb, tõrjudes välja inessiivset objekti, sest et genitiivi käänne on üha enam ja enam mõistetakse objekti erilise käändena, kui tegevuse objekt on tuttav rääkijatele“ (Jakubinskaja-Lemberg 1961: 83).

V. Danilov (1973) on käsitlenud inessiivi ühiseid funktsioone mordva ja läänemeresoome keeltes ning muuhulgas on märkinud ka inessiivi objekti väljendavat funktsiooni. E *Катёсо тердинек пангс ды эзь моле.* 'Kutsusime Katjat seenele, aga ta ei tulnud.' Teistes näidetes esineb inessiiv kaudsihitisena (määrusena). so Ensi kertaa lapsessa nyt yskää on. – E *Васенцеде эйкакисонть истямо коз ней.* 'Esimest korda on lapsel köha.' ve *ĩ'le minus tãñijad.* – E *Моньсэ арась молиця.* 'minust ei ole käijat.'

G. Jermuškin (1978: 194-197) kirjeldab inessiivi objekti funktsioonis esinemist ersa

keele murretes. Ta märgib, et objekti funktsioonis võib esineda ka inessiivi käändes possessiivne asesõna või akusatiivi vormis isikuline asesõna koos inessiivi käändes *эйс*-postpositsiooniga. Samuti isikulis-possessiivne (лично-притяжательное) asesõna koos *эйс*-postpositsiooniga inessiivi käändes, kusjuures sagedamini esineb *эйсэ*-postpositsioon possessiivse sufiksiga ilma asesõnata (Jermuškin 1978: 201). Sellised vormid on tuntud ka mokša keeles.

J. Jufkin (1985) ei ole käsitlenud üldse lausemalli, kus oleks inessiivi käände sünteetilises või analüütilises vormis objekt.

МкКГ (2000: 150) mainib, et transitiivsete verbide juures võib esineda Gen. + *эса* konstruktsioon, objekti funktsioonis esineb see postpositsioon possessiivse sufiksiga (sel juhul esineb ta isikulise asesõna funktsioonis): *Най учсян эсом*, 'alati ootan sind'; *Кожфкясь розь волнатнень эса налхки, ляпоняста эсом сюдеряй* 'Tuul mängib rukki lainetega, pehmelt silitab neid'.

5.3.2. *эса*-postpositsiooni kujunemisest ja funktsioonidest

Määratud deklinatsiooni kohakäänete vormid on moodustatud postpositsioonide abil. *эса* on inessiivi käände vorm postpositsioonide sarjast *эс/эйс* (ill), *эзда/эйсмэ* (el), *эзда* (prolat).

эса-postpositsiooni päritolu kohta ei ole ühist arvamust. Varasemates käsitlustes on keeleteadlased märkinud, et need postpositsioonid on kujunenud *эсь* possessiivsest asesõnast, või nad on kujunenud kunagi mordva keeltes eksisteerinud *эс* nimisõnast. Uusimate käsitluste järgi on need postpositsioonid moodustatud näitavate asesõnade tüvedest.

F. Wiedemann on kirjutanud järgmiselt: „*Es*, zugleich der Stamm des Reflexivpronomens, wohl identisch mit dem wotjakischen und syrjänischen *as* (Körper, Selbst), bildet in verschiedenen Casus Postpositionen /.../“ (Wiedemann 1865: 90).

D. Bubrihil (1953: 210-211) on selle kohta mitu hüpoteesi. Ühe hüpoteesi järgi on *эса/эйсэ* kujunenud *эз*-tüvelisest näitavast asesõnast, mis on omakorda tekkinud *э-*

tüvelisest näitavast asesõnast. Seda hüpoteesi Bubrih lükkab ümber: „näitavast asesõnast *эса/эйсэ* postpositsioonide tekkimise seletamine on suures vastuolus mordva keelte struktuuri iseärasustega“ (Bubrih 1953: 210). Teise hüpoteesi järgi olevat mordva keeltes kunagi eksisteerinud *эз (эс)* nimisõna, mis pidi tähendama 'sisemus, olemus, süda'. Kolmandas hüpoteesis seostab ta nagu Wiedemanngi selle postpositsiooni *эз*-tüvi etümoloogiliselt udmurdi *ac* 'ise' sõnaga. „Täiendina kasutatakse *ac* udmurdi keeles 'oma' tähenduses. Selle sõna vanim tähendus ilmneb siis, kui pöörata tähelepanu sellele, et *ac* vaheldub *ач*-tüvega, mida kasutatakse *ise* asesõna komponendina: ko ud *ачым* 'mina ise', *ачыд* 'sina ise', *ачыз* 'tema ise', mis varem olid 'minu (sinu, tema) vaim' tähendusega. Seega, mordva *ez*-tüvele võib omistada ka 'vaim'tähenduse. /...../ komi ja udmurdi *ac* vastab mordva *эз*, siis komi ja udmurdi *ач* vastab mordva *эзб, эсб*“ (Bubrih 1953: 210-211).

Jevsevjev on kirjutanud, et *эсб* asesõna kasutatakse postpositsiooni funktsioonis (Jevsevjev 1963: 80; 306). Rjabov (2000:100) on ka arvamusel, et *эса* pospositsioon on kujunenud *эсб* enesekohasest (возвратно-притяжательное) asesõnast. Aga Koljadenkov (1963: 456), Kudaev (1968: 205), Serebrennikov (1967: 242) pooldavad oletust, et *эса*-postpositsioon on *эс* nimisõna grammatikaliseerunud inessiivi vorm.

Uusimates käsitlustes pooldatakse Bubrihi ümberlükatud hüpoteesi, et ersa keele *эйсэ* postpositsioon on kujunenud *эз*-tüvelisest näitavast asesõnast (Itkonen 1972: 174; Bartens 1999: 85). Mokša keeles on *эса* tekkinud *э*-näitavast asesõnast (Bartens 1999: 85).

Oletame, et *эса* vorm moodustub *э*-näitava asesõna tüvest, *é*-näitava asesõna tüvest (see on ka määratud deklinatsiooni tunnus) ja veel *a*-vokaalist, mille päritolu ei ole selge. See võib olla *са*-inessiivi käändelõpp, kusjuures *c* on kadunud, võrreldes *эсб*-possessiivse asesõna (притяжательное местоимение) inessiivne vormiga, mis on säilitanud *c*-i: nt *эсьсон* 'minu oma sees'. B. Serebrennikov (1967: 92-93) annab selliseid vorme: *эсьән, эсьât, эсьәнза, эсьәнк, эсьânt, эсьâst*. Ersa keeles on inessiivi käändelõpp *-co* ja *эса* esineb *эйсэ*-kujul. Ja B. Serebrennikovi (1967: 95) järgi ei ole ersa keeles *эсб* possessiivse asesõna inessiivi ega elatiivi vormi (ablatiivi vorm on küll).

Mokša keeles on olemas *эса* 'seal', *эсма* 'sealt' mäarsõnad. Nad võivad olla kujunenud samuti *э*-tüvelisest näitavast asesõnast (Bartens 1999: 85). Määrsõna *эсма*

'sealt' väljendab ka aega: 'tol ajal, siis'; see tähendus on antud ka Ahlquisti grammatika sõnastikus (1861: 152). H. Paasonen (1909: 62) on märkinud, et *e*-asesõna tüve kasutatakse nii aja kui koha väljendamiseks ning postpositsioonina. Ка *эзк* määrus väljendab nii kohta 'lähedal; kõrval', kui ka aega 'kohe; jalamaid' (MRV 1998: 897). See on siiski *ez*-tüvi, *эса* on moodustatud *e*-tüvest ja ei esine ajamäärusena. Mokša keeles kasutatakse *тя пингоня ~ тя пингть* 'just praegu, sel ajal' sõnaühendit (*тя* on näitav asesõna, *пинге* 'aeg'). Mõnikord inessiiviga väljendatakse ka aega, nt *тыса* 'siin' - *моса* 'seal' määrused võivad väljendada sõltuvalt kontekstist nii kohta kui aega. Seda on märkinud ka G. Jermuškin (1978: 203).

Kui *эса* määrusel oleks olnud ajatähendus 'sel ajal, praegu', siis saaks sellega seletada irresultatiivset tegevust väljendava verbi juures Gen.+ *эса* konstruktsiooni esinemist: määratud genitiivi vormis objekt ja ajamäärus tähendusega 'sel ajal'.

A. Alhoniemi (1990: 96-97) on avaldanud mõtet, et possessiivse sufiksiga postpositsioonikonstruktsioon on hoopis kohamäärus. Aga see ei ole õige, kuna inessiivse objektiga lauses on verb alati transitiivne.

Ka järgmisel juhul ei saa kuidagi rääkida kohamäärusest.

- (1) *Шнаян книгать эса*. 'kiidan raamatut'
- (2) *Шнаса книгать*. 'kiidan raamatu'
- (3) *Шнаян книгать*. 'kiidan raamatut'

Esimeses lauses esinevat vormi on tavaks käsitleda Gen. + Post., kusjuures on genitiiv määratud ja *эса* viitab samuti määratusele. Teises lauses *эса* vormi ei ole, kuid objekti määratusele viitamine toimub verbi sees oleva markeriga (verbi objektikonjugatsiooni tunnus), milleks on samuti *с*. Objektikonjugatsiooni mineviku vormides see on võinud võtta *э*- ja *й*- kuju. *с* esineb vähemalt kõigis 3. isiku oleviku objektikonjugatsiooni vormides (vt Lisa 3). Kolmandas lauses on nõ ühekordne viitamine objekti määratusele – ainult objekti enda vorm. Tekib küsimus, mis suunas on toimunud selle süsteemi areng. E. Jakubinskaja-Lembergi (1962: 83) järgi oleks lause (3) selle arengu viimane etapp. Need oletused vajavad põhjalikumat uurimist.

5.3.3. Kuidas sai inessiiv objektikäände funktsiooni?

D. Bubrih on pidanud inessiivil objekti funktsiooni tekkimise põhjuseks *эӥсэ*-postpositsiooni olemasolu, et kuna *эӥсэ* kui akusatiivi postpositsioon on kokku langenud inessiivi *эӥсэ*-postpositsiooniga, siis on võimalik kasutada akusatiivi asemel inessiivi (Bubrih 1953: 44, 74). G. Jermuškin arvab, et inessiivi käände objekti funktsiooni kujunemise põhjuseks on see, et inessiivi vormis on kokku langenud tegevuse vahendi ja tegevuse objekti tähendus (Jermuškin 1978: 202). Seda arvamust toetavad ka teised mordva keelte objekti uurijad, nt Itkonen (1972: 174), Jakubinskaja-Lemberg (1962: 82). Samal arvamusel on ka D. Nad'kin. Ta on rõhutanud, et „для проникновения инессива в группу субъектно-объектных падежей были не только внешние, ассоциативные причины, но и внутренние, возникшие в семантике самого инессива после того, как он стал использоваться в орудийном значении“ (D. Nad'kin. 1968. Очерки мордовских диалектов, т.V, с. 20, viidatud Jermuškin 1978: 202-203 järgi).

5.4. Mokša keele objektisüsteem näidete põhjal

Nüüd vaatame näidete põhjal, kuidas toimib objektisüsteem mokša keeles.

(1) *Мон маиштан сѣрмадома.* 'Ma oskan kirjutada.'

(2) *Мон сѣрмадан сѣрма.* 'Ma kirjutan kirja (kas praegu või tulevikus).'

(3) *Мон сѣрмадонь сѣрма.* 'Ma kirjutasin kirja.'

(4) *Мон сѣрмадан сѣрмать.* 'Ma kirjutan selle kirja (tulevikus).'

(5) *Мон сѣрмадонь сѣрмать.* 'Ma kirjutasin selle kirja.'

(6) *Мон сѣрмадан сѣрмать эса.* 'Ma kirjutan seda kirja (just praegu).'

(7) *Мон сѣрмадонь сѣрмать эса.* 'Ma kirjutasin seda kirja.'

(8) *Мон сѣрмадса сѣрмать.* 'Ma kirjutan selle kirja valmis.'

(9) *Мон сѣрмадыне сѣрмать.* 'Ma kirjutasin kirja valmis.'

(10) *Ялгазти сѣрмада сѣрмадан!* 'Nii palju kirju sõbrale kirjutan!'

(11) *Ялгазти сѣрмада сѣрмадонь!* 'Nii palju kirju sõbrale kirjutasin!'

Lauses (1) ei ole objekti, lause on intransitiivne.

Lausetes (2), (3) on objekt määramata (nominatiivis), verb subjektikonjugatsiooni vormis, lause (2) väljendab tegevust, mis võib toimuda praegu või tulevikus, seega tegevus on irresultatiivne; lauses (3) on tegevus lõpetatud, aga ei ole selge, kas see on resultatiivne või mitte.

Laused (4), (5) on sarnased lausetega (2) ja (3), ainult objekt on määratud, tegevus lauses (5) on lõpetatud ja resultatiivne.

Lause (6) väljendab just praegu toimuvat, kestvat tegevust; verb on subjektikonjugatsioonis, objekt on määratud. F. Markovi (1964: 76) arvamusel *эса-*postpositsiooni kasutatakse siis, kui tahetakse esile tõsta tegevuse arenemist ajas või rõhutada, et objekt on järk-järgult haaratakse verbi poolt väljendatavast tegevusest.

Lauses (7) on väljendatud lõpetatud aga mitte resultatiivne tegevus: ta on toimunud mingi teatud aja vältel, kuid ei ole selge, kas on ta lõpule viidud või ei ole.

Lauses (8) on objekt määratud, verb on objektikonjugatsiooni vormis, tegevus on suunatud tulevikku, kuid on selge, et tegevus viiakse lõppu.

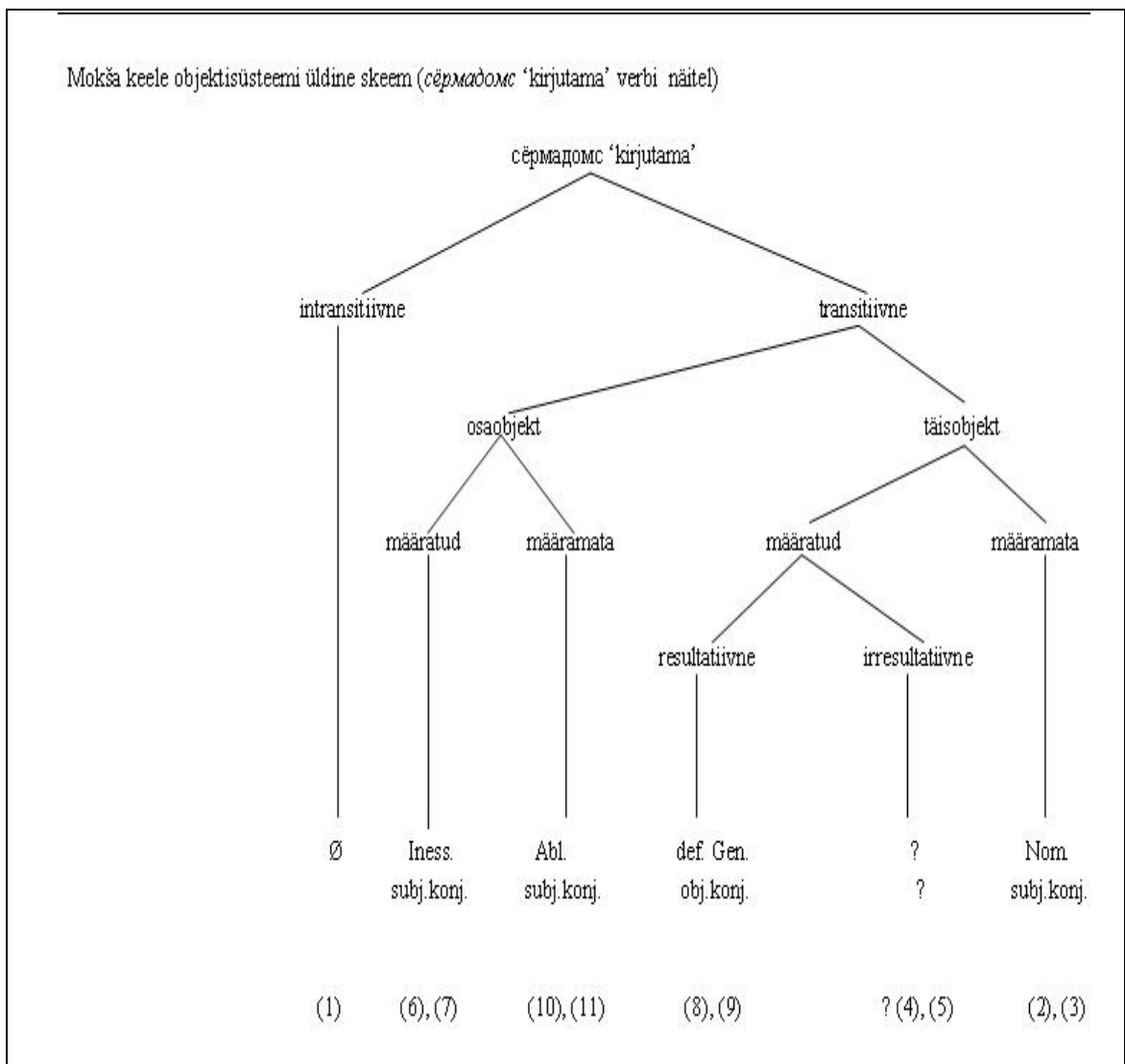
Lause (9) on sarnane lausega (8), aga siin on verb objektikonjugatsiooni mineviku vormis, väljendatud tegevus on resultatiivne.

Lausetes (10) ja (11) on objekt ablatiivi käände määramata vormis, verb on subjektikonjugatsiooni vormis; tegevus on kas tulevikku suunatud, lause (10) või on lõpetatud ja resultatiivne, lause (11). Ablatiivi määratud deklinatsiooni vorm ei esine.

Üldise arvamuse kohaselt tähistab inessiivi käände vormis objekt lõpetamata tegevust väljendava verbi juures määratud osaobjekti. A. Alhoniemi (1990, 1991), uurides söömist ja joomist tähistavate verbide juures esinevat objekti, liigitas seda irresultatiivset tegevust väljendava verbi juures määratud totaalse objektina (vt Lisa 5).

Allpool toodud skeemis on käsitletud inesiivset objekti samuti määratud osaobjektina. Määratud täisobjekti irresultatiivses lauses (kui see on üldse võimalik)

väljendatakse mokša keeles seda tüüpi lausetega nagu laused (4) ja (5), verbi objektikonjugatsiooni vormid, milles juures on kindlasti määratud täisobjekt, võivad, sõltuvalt kontekstist, samuti väljendada irresultatiivset tegevust. Sellele on osutanud ka M. Koljadenkov (1954: 132).

6. Lausete analüüs

Selles peatükis on võrreldud mokša ja eesti keele objekti väljendamisüsteemid. Rohkem tähelepanu on pööratud mokša keele objekti kasutamisevõimaluste illustreerimiseks, eesti keele osa ei ole süvendatult analüüsitud, võrdlus on toodud mokša lausete paremini mõistmiseks. Kokku on analüüsitud 150 erinevatest allikatest võetud mokšakeelset lauset ning nende eestikeelsed tõlked. Laused on tõlgitud mokša keelest eesti keelde töö autori poolt, kes konsulteeris eesti keelt emakeelena rääkiva informandiga. Lausete valik oli mingil määral subjektiivne: on küll valitud need laused, mis kõige ilmekamalt illustreerivad käsitletava teemat, samas aga just need laused, mis pakkusid autorile kõige rohkem huvi tõlkimisel; kõige suuremates rühmades pole ruumi kokkuhoiu mõttes antud mitte kõik näitelauseid; iga alarühma lõpus on antud lausete lühike kirjeldus, mille eesmärgiks on mokša keele objekti iseärasuste ning mõningate mokša ja eesti keele vaheliste erinevuste ja sarnasuste esiletõstmine.

Keskendusin põhiliselt ablatiivse ja inessiivse objektiga lausete kogumisele. Oli ootuspärane, et ablatiivse objektiga lauseid on kõige vähem ja ei esinenud ühtegi lauset, kus objekt oleks väljendatud määramata deklinatsiooni inessiivi vormis.

Laused on paigutatud rühmadesse ja alarühmadesse sõltuvalt mokša keele objektikäändest. Järgnevates alapealkirjades esimene kääne tähendab mokša keele objektikäänet ja teine tähendab käänet, mille vormis seisab objekt eestikeelses lauses.

6.1. Objekt nominatiivis

6.1.1. Nom. – Part.

(1) *Кельган фкя ломань и няк!* (L 1966: 149) – Armastan ühte inimest ja väga!

(2) *Рабочайхне керсть вирь.* (L 1966: 315) – Töölised tegid metsa.

(3) *Улхкомба ётай машинаста пенгам рамань.* (ET 1998: 67) – Hiljuti ostsin möödasõitnud autost **puid**.

- (4) *А кда няфти **якстерь каготкя**, тят пеле, тят споря.* (ET 1998: 51) – Aga kui näitab punast kaarti [jalgpallis], ära karda, ära vaidle vastu.
- (5) *Эста Гарю ванць **тракст**.* (K 1972: 185) – Tol ajal karjatas Garju **lehmi**.
- (6) *И то аф юкснесы тядяни, кизоти несколькоксть кучси **посылканят**.* (VK 2002: 78) – Ei ta [tütar] unustanud oma ema, mitu korda aastas saadab talle **saadetisi**.
- (7) *Лядсть сонь мялезонза Марфа бабать кафта цёранза, конат эста ванць **учань стада**.* (L 1966: 266) – Talle meenusid Marfa tädi kaks poega, kes tol ajal hoidsid **lambakarja**.
- (8) *Ласьконь, эряскодонь эряфсон, сатонь кати-мезе, а пачкодень кизень пес и ... няень пужф **панчф**.* (ET 1998: 35) – Jooksin, elasin kiiret elu, ajasin midagi taga, jõudsin oma tee lõppu ja ... nägin närtsinud **lille**.
- (9) *Тняра киза пря синнень, **чуда** учсень.* (ET 1998: 106) – Nii palju aastaid pead murdsin, **imet** ootasin.
- (10) *Учихть, мзярда **ломань** ваткай, эста сотнесазь, а эрь шиня седи акшезон сафнесы – сянь аф няйсазь.* (VK 2002: 101) – Ootavad, kuni **inimest** ründab, alles siis panevad ta [koera] ketti, aga et ta iga päev kiusab mind – seda ei näe.

Mokšakeelsetes lausetes on objekt, sõltumata verbi semantikast, nominatiivis, kuna ta on määramata. Eestikeelsetes lausetes on objekt partitiivis, lausetes (3), (6) on objekti vormiga väljendatud määramata hulka, lausetes (1), (4), (5), (7), (8), (9), (10) esinevad partitiivverbid, nende juures on objekt alati partitiivis. Lauses (2) on tegevus mõlemas keeles irresultatiivne, eesti keeles on selle väljendamiseks kasutatud partitiivne objekt, mokša keeles aga nominatiivne.

6.1.2. Nom. – Gen.

(11) *Андрон сюволязень эсь зепонзон, кагод пакш мусь, а табакт, кода изь вешенде, изь му.* (K 1972: 105) – Andron tuhnis oma **taskutes**, leidis **paberitüki**, aga tubakat, kuidas ka ei otsinud, ei leidnud.

(12) *Синдсь кальняста тараткя и ушедсь порендемонза.* (VK 2002: 108) – Ta murdis **pajuoksa** ja hakkas seda närima.

Nendes kahes lauses on objekt mokša keeles määramata ja seisab nominatiivis, verb on subjektikonjugatsioonis, kuigi verbi ja objekti väljendatud tegevus on resultatiivne. Eesti keeles on objekt genitiivi vormis, sest lause väljendab resultatiivset tegevust. Lause (11) esimeses märgitud näites on objekt määratud ja verb objektikonjugatsiooni vormis, nad väljendavad resultatiivset tegevust (vt p.6.2.).

6.1.3. Nom. – Nom. v Part.

(13) *Федя, сяфть узерь и лазондк утом кенкшть!* (L 1966: 111) – Fedja, võta **kirves** ja lõhu aida uks ära!

(14) *Анак шабрацень пеелемонц.* (VK 2002: 105) – Küsi naabri käest tema vikatit.

(15) *Анак шабрацень кядьста (пеелемть) пеелем.* – Küsi naabri käest (seda) **vikatit**.

Käskivate lausete objekti vorm sõltub mokša keeles jällegi objektiks oleva sõna määratusest-määramatusest: kui on see määramata, siis on verb subjektikonjugatsioonis ja objekt on nominatiivis, kui aga määratud, siis on verb objektikonjugatsioonis ja vastavalt on objekt genitiivis, lause (13). Vokaalitüvelistel verbidel nt *анамс* 'küsima', *морамс* 'laulma' on käskivas kõneviisis ainult objektikonjugatsiooni vorm: *анак*, *морак*, sõltumata objekti määratusest, laused (14) ja (15). (Lause (15) on moodustatud

autori poolt.) Eesti keeles on objekt käskivates lausetes nominatiivis, aga piiritlemata objekteseme või lühiajalise tegevuse kõrval, samuti partitiivverbide kõrval on partitiivis.

6.2. Objekt genitiivis

6.2.1. Pärinimed objektina mokša keeles

Mokša keeles objektikäändevaliku kõige olulisemaks kriteeriumiks on objektiks oleva sõna määratus-määramatus. Pärinimed on juba iseenesest määratud ja võivad mokša keeles esineda objekti funktsioonis nii määratud kui määramata deklinatsiooni genitiivis.

(16) *И тя коцькаргась цяпозезе **Ёндолть**.* (ET 1998: 53) – Ta tõmbas **Jondoli** maha nagu ahjuroobiga.

(17) ***Микитаряць** токазы куломать колга валхне, и сон лажназь кафта пяли веляфтозе пряңц.* (VK 2002: 88) – **Mikitarjat** liigutasid sõnad surmast ja ta vangutas kurvalt pead.

(18) *Стирнятне мольсть каршезост, сюконясть и кундазь **Чёртть** да Антошамь кядьта.* (K 1972: 72) – Tüdrukud tulid neile vastu, kummardusid ja võtsid **Tšortil** ja **Antošal** käest kinni.

(19) *Шназе **Васянь**, кле, пря сяканыц лац работай.* (VK 2002: 53) – Ta kiitis **Vasjat**, et ta pea jagab hästi.

(20) *Якстерь щёка Ленаняңц вятьсы кядьбеда, а кафта кизоса **пундерьксть** **Андрейнянь** кандсы кядьнучксонза.* (VK 2002: 56) – Punapõskset **Lenanjat** hoiab ta [ema] käest ja kaheaastast **põngerjat Andreinjat** kannab süles.

(21) *Кодама-бди отькорь аваня кундазе **Мишань** кядьта и ускозе соньге [кшитима].* (VK 2002: 68) – Üks energiline naine võttis **Mišal** käest kinni ja

tõmbas temagi [tantsima].

- (22) *Каршезонза сась ломанень мар, куфкснезь-охкснезь, верса-ляйса кандозь Фана атянь.* (K 1972: 311) – Talle vastu tuli hulk inimesi, ohates kandsid nad verest tilkuvat **Fana taati**.

Määratud deklinatsiooni genitiivis seisab objekt lausetes (16), (17), (18), määramata deklinatsiooni genitiivis on objekt lausetes (19), (20), (21), (22). Lausetes (18) ja (21) on sama konstruktsioonis kasutatud vastavalt määratud ja määramata genitiivi vorm. Üldiselt on need vormid asendatavad üksteisega, kuid mõnede nimede puhul on üks variant eelistatavam, nt lauses (18) kasutatakse esimene nimi tavaliselt määratud genitiivis, et eristada määramata genitiivi vormist. Eesti keeles sõltub objektikäändevariant jällegi tegevuse resultatiivsusest, lause (16), partitiivverbist, laused (17), (19) või kasutatakse hoopis teist käänet, laused (18) ja (21).

6.2.2. Gen. (Pl Gen.) – Gen. (Pl Nom.)

- (23) *Ся веня Куля баба варьхмодема ланга аделазе ёфксть.* (VK 2002: 92) – Sel ööl lõpetas Kulja tädi **muinasjutu** [vestmise] koidu ajaks.
- (24) *Мон кундайне сенем санца котляф кяденц.* (ET 1998: 116) – Ma võtsin ta sinise soonelise **käe**.
- (25) *Вешезе вазать, каясь эзонза ведь, озафтозень панчфнень.* (VK 2002: 96). – Ta leidis **lillevaasi**, kallas sinna vett ja pani **lilled**.
- (26) *Тага пяшкодезень рюмкатнень.* (ET 1998: 23) – Jälle valas ta **viinapitsid** täis.
- (27) *Сон ээк валдоптозе кудботмоть, панезень тьяста ризфнень-пичефкснень.* (L 1966: 204) – Ta lõi kohe **maja** säräma, ajas **mured-hädad** sealt minema.

(28) *Вармась урядазе ни менельть*. (L 1966: 145) – Tuul tegi juba **taeva puhtaks**.

(29) *Ашезь кенере самс Москву и сяськозе ни столицать*. (ET 1998: 91) – Alles tuli Moskvasse ja juba vallutas **pealinna**.

(30) *Сонць эцесь рдазти да нинге рязонды цёрашабать кяпе ускозе мельганза*. (VK 2002: 41) – Ta ise astus porri ja kidura **poisikese tõmbas** endaga **kaasa**.

(31) *Аф ламос ащезь кудть пяхкодезе кенярьфти шиненя*. (VK 2002: 92) – Natukese aja pärast täitis rõõmustav lõhn **maja**.

Nendes lausetes on tegevus resultatiivne. Mokša keeles on objekt määratud deklinatsiooni genitiivis, verb on objektikonjugatsiooni vormis, ka eesti keeles on objekt genitiivi vormis. Mitmuslik objekt esineb mokša keeles genitiivi, eesti keeles aga nominatiivi vormis, laused (25), (26), (27).

6.2.3. Gen. (PI Gen.) – Part. (PI Part.)

(32) *А седизе ювадезь тернезе варьхмодемать*. (ET 1998: 26) – Mu süda kutsus karjudes **koitu**.

(33) *Мон аф азомика кода учсине тундаты*. (VK 2002: 52) – Ma ootasin **kevadet** meeletult.

(34) *Кядь алонза повсь нармонень толганя, и сон ушедсь пачканза ванондома шить лангс, нязезень атямёнгонь сембе тюснень*. (VK 2002: 94) – Tema kätte sattus linnusulg, ta vaatas läbi selle päikesesse ja nägi kõiki **vikerkaare värve**.

(35) *Арсьесайне эсь арсьеманень, а сон шудезь шудефти кизефксонзон эса*. (ET 1998: 110) – Ma mõtlen **oma mõtteid**, aga tema muudkui esitab oma küsimusi.

(36) *Омбоце кизось муцендан и шабатненьге муцясайне*. (VK 2002: 46) – Teist

aastat näen ise vaeva ja piinan lapsigi.

(37) *Синь колмоцьке кармасть ванондомост ляй потмаксонь **паришихнень***. (VK 2002: 94) – Nad hakkasid kolmekesi vaatama jõepõhja **aardeid**.

(38) *Кувака эряф эрясь, а эряфть ашезе няе*. (ET 1998: 64) – Elas pika elu, aga **elu ei ole näinud**.

(39) *Приёмсь **кинъге** ашезе васькафне*. (ET 1998: 51) – See võte **ei petnud kedagi**.

Mokšakeelsetes lausetes on objekt määratud, verb objektikonjugatsiooni vormis. Eestikeelsetes lausetes on üldiselt partitiivverbid, laused (32) – (36). Lauses (37) on väljendatud tegevuse algust verbi analüütilise vormiga. Üldiselt *кармамс + infiniitne vorm* konstruktsioon on ükskõikne objektikonjugatsiooni suhtes, selle juures võib esineda nii määratud kui määramata objekt, kuid selle konstruktsiooni infiniitsele osale võib liituda isikut väljendav liide (*-н -т, -нза, -нк, -нт, -ст*) ja siis verb on nagu objektikonjugatsiooni vormis ja nõuab genitiivi vormis objekti (vrd lausega (60)). Mokša keeles ei sõltu objektikäändevalik verbi eitavast sisust, eesti keeles on objekt eitavas lauses kindlasti partitiivi käändes, laused (38) ja (39).

6.2.4. Gen.Px (Pl Gen.Px) – Gen. (Pl Nom.)

(Px = possessiivsufiks)

(40) *Поля варжакстсь тядяңц лангс, учезень валонзон*. (VK 2002: 95) – Polja vaatas emale otsa, ootas ta **sõnad ära**.

(41) *Колхозсь урядазень сембе паксянь сёронзон*. (L 1966: 88) – Kolhoosirahvas koristas põldudelt kogu **vilja** (kõik viljad).

(42) *Кафксогемонь цалковай пандонь – кафта ковонь **пенсиязень максыне***. (ET 1998: 67) – 80 rubla maksin – kahe kuu **pensioniraha andsin**.

(43) Ваню кфчятьфтезе кяжи **сельмованфонц** шамаван. (ET 1998: 66) – Vanju heitis mulle järsult kurja **pilgu**.

Gen.Px vormis väljendatud objekt on alati määratud, aga võib esineda verbi nii objekti- kui subjektikonjugatsiooni vormidega, (vrd nt lausega (51)). Laused väljendavad lõpetatud tegevust. Ka eesti keeles on ainsuses objekt genitiivi vormis, lause (42), (43); mitmuses on mokša keeles genitiiv ja eesti keeles nominatiiv, lause (40). Lauses (41) on jutt erinevates viljasortidest, mokša keeles on kasutatud mitmuse genitiiv, aga eesti keeles on ainsuse genitiiv.

6.2.5. Gen.Px – Part.

(44) Вона, **лездыензон** ведь мархта шапама лофцита андсыне. (K 1972: 158) – Näe, toidab oma **abilisi** veega lahjendatud hapupiimaga.

(45) Вася кафта кизот ванозе Прохор атянь мархта Улонь **учань стаданц**. (L 1966: 71) – Vasja karjatas koos Prohor onuga kaks aastat Ula **lambakarja**.

(46) Срхкак, няфтьса **работама вастозень**. (ET 1998: 64) – Lähme, ma näitan oma **töökohta**.

(47) Кажнайсь эряфсонза эсь **канксонц** кандсы. (ET 1998: 80) – Igaüks kannab elus oma **koormat**.

(48) Пади, тячемс учесы **цёраняни**. (ET 1998: 17) – Võib-olla ootab tänini oma **pojakest**.

(49) Цёранц колга казяма валхне **седуениц** ашезь ваде. (ET 1998: 64) – Karmid sõnad ta poja kohta ei lohutanud ta [ema] **südan**t.

Mokšakeelsetes lausetes on objekt määratud, verb on objektikonjugatsiooni vormis.

Lausetes (44) ja (46) on tegevus kas toimub kõnehetkel või on suunatud tulevikku. Lauses (45) on tegevus resultatiivne: sellele viitab verbi vorm ning ajamäärus. Lause (47) on üldise tähendusega. Lauses (48) väljendab verb korduvat tegevust (on morfoloogiliselt markeeritud: *ce-* frekventatiivsufiks). Eesti keeles esinevad nendes lausetes partitiivverbid – objekt on partitiivis. Lause (49) on eitava sisuga, eesti keeles on objekt partitiivis.

6.2.6. V subkonj. + Gen. – Part.

(50) *Кочконттама переть, аноклакинетяма жувататненди корма, аннесаськ сарасень.* (VK 2002: 26) – Puhastame juurviljaaeda, teeme koduloomadele toitu, söödame kanasid.

(51) *Саворне кевордась Мокша ляйсь сетьме волнанзон-ведензон.* (L 1966: 193) – Aeglaselt veeretas Mokša-jõgi oma tasaseid **laineid**.

Mokšakeelsetes lausetes on objekt määratud, aga verb on subjektikonjugatsiooni vormis, lausetega väljendatud tegevus on jätkuva iseloomuga, irresultatiivne. Eesti keeles on objekt vastavalt partitiivi käändes. Lauses (50) on teine märgitud (frekventatiiv)verb (*не-*frekventatiivsufiks) objektikonjugatsiooni vormis ja objekt on genitiivis, nad väljendavad korduvat resultatiivset tegevust, eesti keeles on objekt partitiivis.

6.3. Objekt inessiivis

Ülalpool oli mainitud, et ei esinenud ühtegi lauset, kus oleks objekt väljendatud inessiivi sünteetilises vormis (nimisõna + *ca*-käändelõpp). Kõige rohkem esines objekt *Gen.* + *эса* vormis, kas possessiivsufiksiga või ilma, ja isikuliste asesõnade puhul on *эсаРх* (Рх = possessiivsufiks) vormis (*эсон, эсот, эсонза, эсонк, эсонт, эсот*), kas asesõnaga või ilma. Eesti keeles vastab üldiselt partitiiv.

6.3.1. *Gen.* + *эса* – Part.

(52) *Васянь тядяц сюды Улорять эса...* (L 1966: 73) – Vasja ema sõimab **Ulorjat**...

(53) *Учан пялеветь эса.* (L 1966: 82) – Ma ootan **keskööd**.

(54) *Сюды эсь прянц Данила, ваткай локшеса алашать эса.* (L 1966: 33) – Danila kirub ennast, lööb piitsaga **hobust**.

(55) *Шить валгомс Васянь ёфси сизихть пильгонза, но вели учатнень эса пани кенярдезь.* (L 1966: 68) – Päikese loojangu ajaks on Vasja jalad sootuks väsinud, aga külla tagasi ajab ta **lambaid** rõõmuga.

(56) *Вася алашать эса вяти, /.../ а аляц ряфцоди сокать эса.* (L 1966: 71) – Vasja juhib **hobust**, aga isa lökkab **atra**.

(57) *Кулят, кода пайкнень эса цингорфтыхть?* (L 1966: 36) – Kuuled, kuidas lööakse **kellasid**?

Need laused väljendavad kõne hetkel toimuvat tegevust. Mokša keeles on objekt määratud ja seisab määratud deklinatsiooni inessiivi vormis (*Gen.* + *эса*), verb on subjektikonjugatsiooni vormis, eesti keeles kasutatakse tegevuse irresultatiivsuse väljendamiseks partitiivobjekti.

(58) *Михаил Тимофеевич шафтозень сельмованоманзон, лувсь сёрмать эса, а сонць пеедсь, вадерязень усанзон.* (L 1966: 288) – M. T. pani **prillid** ette, luges kirja, ja naeris, silitas oma **vuntse**.

Lauses (58) on mokša keeles esimene märgitud objekt mitmuse genitiivis ja verb objektikonjugatsiooni vormis, eesti keeles on vastavalt mitmuse nominatiiv, tegevus on resultatiivne. Teises näites on väljendatud irresultatiivne tegevus – mokša keeles on Gen.+эса vorm, eesti keeles on objekt partitiivis. Selle lause kolmandas näites on mokša keeles objekt mitmuse genitiivis ja verb väljendab korduvat tegevust ning on objektikonjugatsiooni vormis, eesti keeles nõuab *silitama*-verb partitiivis objekti.

(59) *Отрядсь сейхтсь вирть эса шиньберьф.* (K 1972: 109) – Salk kammis metsa läbi terve päeva.

(60) *Вдруг кати-кие кармась сейхтема кенкиить эса.* (L 1966: 83) – Järsku hakkas keegi ust kraapima.

Nendes lausetes on tegevus irresultatiivne. Lauses (60) väljendatakse tegevuse algust, verbi infiniitsele osale ei saa liituda isikut väljendav liide, sest tegevus on irresultatiivne ja objekt on väljendatud эса-konstruksiooniga (vrd lausega (37)). Eesti keeles on objekt partitiivis.

(61) *Марусясь /.../ дивандась: кода тяшка кривдать кирдьсы шкайсь, мес аф шавсы коське атямсь ломаттнень эса мутендай ня аеркснень?! (K 1972: 36) – Marusja /.../ imestas: kuidas jumal sellist ülekohut talub, miks ei tapa kõu **inimesi petvaid** ebardeid?!*

Selles lauses esineb märgitud objekt partitiivi juures. Eesti keeles on objekt partitiivis, kuna *petma*-verb nõuab partitiivis objekti.

6.3.2. Gen.Px + эса – Part.

(Px = posessiivsufiks)

(62) *Тя пингть ялгац кудонголе латцесь **пеелемони эса**.* (L 1966: 72) – Sel ajal pinnis tema sõber esikus (oma) **vikatit**.

(63) *Урядасть новольф **шяярснон эса**, тошксесть.* (K 1972: 40) – Nad kohendasid oma sassis **juukseid**, sosistasid.

(64) *Ленась кулхшондсь **атяниц эса** и нльне пиндолгодсть сельмонза.* (L 1966: 289) – Lena kuulas oma **vanaisa** ja tema silmad hakkasid isegi särama.

(65) *Шиньберьф Вася урятцесь **пирьфони**, аннесь **жуватанзон эса**.* (L 1966: 74) – Terve päeva koristas Vasja [tema] **õue**, söötis [tema] **koduloomi**.

Need laused väljendavad irresultatiivset tegevust. Lause (65) väljendab korduvat tegevust. Eesti keeles on objekt partitiivis.

(66) *Аньцек мекольдень пингть кальдяв симонцясь сивозь сивсь **седуени эса**.* (L 1966: 197) – Ainult viimasel ajal näris halb uudis tema **südant**.

(67) *Пряц кепотьф вяри, илядень варманясь сюволясь тапаряф **шяярэнзон эса**.* (L 1966: 123). – Ta pea oli püsti, õhtune tuul sikutas ta sassis **juukseid**.

(68) *Мзярс Прокарясь вешендсь **Катяниц эса**, кудса кудалайхне содасть эсь тевснон.* (L 1966: 192) – Sel ajal kui Prokarja otsis **Katjat** [oma tütre], tegid kodus kosijad oma tööd.

(69) *И сон тага ушеды учсема од **цёранц эса**.* (L 1966: 197) – Ja ta hakkab jälle oma noort **poega ootama**.

Need laused väljendavad irresultatiivset tegevust. Eesti keeles esinevad partitiivverbid,

mokša keeles esinevad need verbid ka objektikonjugatsiooni vormis ja väljendavad nii resultatiivset tegevust (nt laused (11), (48), (33)). Lauses (68) esineb objekti funktsioonis pärisnimi, mis seisab possessiivse deklinatsiooni genitiivi vormis, kuna väljendab sugulussuhet. Üldiselt võib pärisnimi seista sellises konstruktsioonis ka määratud või määramata genitiivi vormis.

6.3.3. эсаPx – Part.

(Px = possessiivsufiks)

Nendes lausetes on objekt väljendatud эсаPx vormis, mida võib sõltuvalt kontekstist tõlgendada objektiks või kohamääruseks, nt эсон 'mind' ja 'minu sees', эсонза, эсост vormid võivad esineda ka tegevuse vahendi väljendajana. Mõnikord sisaldub lauses nimisõnaline objekt ja selle objekti asesõnaline variant, nt laused (78), (79), (88), (89).

(70) *Веньберьф муцясть эсонза страшной оттне.* (L 1966: 98) – Öö läbi piinas teda luupainaja.

(71) *Но Прохор атяц ужьяльди эсонза и мярьги ваймамда.* (L 1966: 69) – Aga onu Prohhor haletseb teda ja lubab puhata.

(72) *Тяса нинге тядязе рвььяфты эсон, коль свадьбас аноклай.* (VK 2002: 117) – Peale selle tahab ema veel **mind** naist võtma panna, muudkui teeb pulmadeks ettevalmistusi.

(73) *Мирдезе коль каванясь эсонк, сонць рюмкати аньцек токафнезень трванзон.* (ET 1998: 33) – Mu mees kostitas aina **meid**, ise puudutas vaid huultega viinapitsi.

(74) *Кунара вешендян эсост: монценьге мялезе модемс тейст, кафта цёранень мархта!* (K 1972: 124) – Ammu olen otsinud **neid**: tahan minagi nende juurde minna koos oma kahe pojaga.

(75) *Кошярай и кошярай эсон аф поваднай налхксемань ушедома.* (ET 1998: 23) –

Aina sunnib **mind** korratut mängu alustama.

- (76) *Вельхксозонза пуромсь народ и сюцесть эсонза кинди кода сафтовсь.* (L 1966: 106) – Tema kohale kogunes rahvas ja sõimas **teda** kes kuidas oskas.
- (77) *Мольсь сяка лапазть фталу, а тоса кокикотфста учендсть эсонза содаф цёранятне.* (K 1972: 65) – Tuli sama kuuri taha, seal ootasid **teda** kükitades tuttavad poisid.
- (78) *Сон срхкафнезень од ломаттнень седиснон и тердсь эсост сяда малати.* (L 1966: 89) – Ta ajas noorte inimeste südamed ärevile ja kutsus **neid** lähemale.
- (79) *Катя, кода нарошна, мяргат, тиди палаксса пицезень цёратнень, рахсесь эсост.* (L 1996: 190) – Katja, nagu kiuste, kui nõgestega kõrvetas poisse, mõnitas **neid**.
- (80) *Кда тянемс Ольга эряскофтсь эсон, тyani мон ускса ожанц.* (VK 2002: 27) – Kui seni oli Olga **mind** kiirustanud, siis nüüd tõmban mina teda varrukast.
- (81) *Содасы, тнярс кудстотне фатясть, вешендихть эсонза.* (K 1972: 131) – Teab, selleks ajaks taipasid juba omaksed **teda** otsima hakata.
- (82) *Кармась сивозь сивома эсон.* (ET 1998: 67) – Hakkas **mind** lausa närima.
- (83) *Куване аньцек ашень вешенде эсом!* (VK 2002: 97) – Kust ma **sind** vaid ei otsinud!

Mokšakeelsetes lausetes väljendatakse irresultatiivset tegevust. Eesti keeles esinevad partitiivverbid. Lause (83) on vormiliselt eitav, sisult pigem jaatav.

- (84) *Сятявня кулхцондсь эсон и шамац валомне валдоминесь.* (VK 2002: 52) – Sjatjavnja kuulas **mind** ja tema nägu lõi aeglaselt särama.

- (85) *Тейне-арам, фатямань кяжи варма и кеворди эсон нефтома паксява вармань крандаз лаца.* (ET 1998: 35) – Ma tundsin, nagu haaraks mind kuri tuul ja veeretab mind pööris-kiplillena mööda lõputut põldu.
- (86) *Ризнан, кле, тинь инксонт, кле, мутендай ётксонт аф цебярсь, серьгяди эсонт колхозу...* (К 1972: 31) – Ma muretsevat teie pärast, teid segavat kuri vaim, kutsuvat teid kolhoosi astuma.
- (87) *Вчёк эста, тундань шиня, нюряфнеса, матан эсонза.* (VK 2002: 109) – Just siis, kevadisel päeval, kiigutasin, uinutasin teda.
- (88) *Ласьксь – ортась ватьф келеда келес, аляц, кода эрваз, инзедсь эсонза.* (К 1972: 232) – Jooksis – väravad olid [tõkatiga] üleni värvitud, tema isa hõõveldas neid kui hull.
- (89) *Сяльде ламос штакшнесь эсонза, а сон аныцек венепнезень кельмоть эзда сокоди кядензон и пильгонзон.* (VK 2002: 41) – Pärast pesi ta **teda** kaua, aga tema sirutas ainult külmast värisevaid käsi ja jalgu.

Nendes lausetes on mõlemas keeles väljendatud irresultatiivset tegevust.

Võrdluseks toon kaks näidet, kus käsitletav vorm esineb kohamääruse ja tegevuse vahendi funktsioonis.

- (90) *Мусад велесь увназевсь, мярьгат, кеподсть эсонза бурят-вармат, мярьгат, толназевсь оцю шобда вирь.* (К 1972: 41) – Musad [küla] hakkas kumisema, **temas** puhkesid nagu tormid-tuuled, nagu hakkas kahisema suur tume mets.
- (91) *Зойновсь валхтозе прястонза сери кепканц и нардазе эсонза бритваса нараф ливозю прянц.* (L 1966: 85) – Zoinov võttis peast kõrge nokkmütsi ja pühkis **sellega** habemenoaga raseeritud higist pead.

Lausetes (89), (90) ja (91) kasutatakse sama vormi nii objekti, kohamääruse kui tegevuse vahendi väljendamiseks, tähendusest saadakse aru ainult kontekstist. Lausest (90) võib aru saada ka nii, et küla hakkas kumisema, justkui tormid-tuuled tõstavad seda küla õhku. Lause (91) puhul on kohe selge, et *эсонза* ei ole objekt, kuna on olemas objekt genitiivi vormis (*пряни*), objektile viitab ka verbi vorm ja tähendus.

6.3.4. asesõna Gen. + эса Px – Part.

(92) *Прошка тонафты монь эсон фкя шятявса модемс сембонь мархта.* (VK 1979: 285) – Proška õpetab **mind** käima teistega ühel sammul.

(93) *Сонь эсонза омбоце шись калгазь калгай лихоманка урмась.* (L 1966: 123) – Haigus piinab **teda** juba teist päeva.

(94) *Лиятненди сон аф няеви, а монь эсон модати мянди.* (ET 1998: 115) – Teised seda ei näe, aga **mind** surub ta maadligi.

(95) *Монь тнярс ни учихть эсон.* (L 1966: 94) – Selleks ajaks **mind** juba oodatakse.

Nendes lausetes väljendatakse kestva iseloomuga tegevust. *asesõna Gen. + эсаPx* vormi kasutatakse siis, kui tahetakse rõhutada objekti. Eesti keeles on asesõna vastavalt partitiivi käändes.

6.4. Objekt ablatiivis

6.4.1. K_v. + Abl – K_v. + Part.

(K_v = kvantor(ifraas))

(96) *А мзяра солафтсь од цёрань седуда!* (L 1966: 190) – A **kui palju** murdis ta poiste **südameid!**

- (97) *Афи арьсекинень, што лесникти, вирень ваномада, шуфтонянь озафнемада башка, кизоньберьф максихть тняра тевда. (ЕТ 1998: 119) –* Ma ei mõelnudki, et lisaks metsa valvamisele, puude istutamisele antakse metsavahile **nii palju tööd** suve jooksul.
- (98) *А гармониясь да китийхне пуроптсть ваныда – ломанень стена. (К 1972: 224) –* Lõõtspill ja tantsijad kogusid vaatajaid – et nende ümber tekkis inimeste müür.
- (99) *Нужада инксонза кирдеме, сялги валда кулеме, локшетьке псиц варжафоль и сякокс лемонц фалу пара валса лятфнеськ. (ЕТ 1998: 111) – (Palju) piinu tundsime tema pärast, halbu **sõnu** kuulsime, piitsa saime tunda, aga ikka mäletati teda hea sõnaga.*

Lausetes (96) – (98) on objektiks kvantorifraas. Lauses (99) ei ole mokša keeles objekti juures kvantorit, aga lause sisu eeldab seda.

6.4.2. Abl. – Part.

Nendes lausetes esinevad söömist ja joomist väljendavad verbid, mille juures võib esineda nii määramata kui määratud ablatiivis objekt.

- (100) *Бабась и цёранясь танциста ярхцасть кельме модамарьда, коршасть кувазда. (VK 2002: 83) –* Tädi ja poiss sõid isuga külmi **kartuleid** ja **okroškat**.
- (101) *Председательсь и Куля баба копорясть чайда. (VK 2002: 92) –* Esimees ja Kulja-tädi jõid teed.
- (102) *Тоня копордась ведть эзда, лядыксть пярдезе ошкс ведаркав и лиссь азоравать мельге. (VK 2002: 101) –* Tonja rüüpas seda **vett**, ülejäänut valas ämbrisse ja läks perenaise järel välja.

(103) Сон сидеста симонкини **винада**. (L 1966: 98) – Та joob tihti **viina**.

Lausetes (100) – (101) on tegevus irresultatiivne. Laused (102) – (103) on osaobjektiga, lauses (102) on objekt määratud ablatiivis.

(104) Мес **верда** шокиши *педлить ашитъ шарфта кевкс?* (К 1972: 164) – Miks ei muutnud sa **verd** imevat kaani kiviks?

Selles lauses kuulub objekt partitsiibi juurde ja väljendab partsiaalsust. MRV (1998: 111) annab ka määramata genitiivi vormi: **веронь** шокиши ~ **веронь** потяй 'vereimeja'.

Allpool käsitletud lausetes esinevad sellised verbid, mille ablatiivseid laiendeid peab enamik mordva keelte objekti uurijaid kaudobjektiks (e määrusteks) (nt Koljadenkov, Kont, Bartens). Objektide klassi liigitavad neid ainult üksikud keeleteadlased (nt Jakubinskaja-Lemberg). Verbide *пелемс* 'kartma', *виздемс* 'häbenema' ablatiivses laiendis langeb põhjusemääruuse ja objekti tähendus kokku, sellepärast on raske otsustada, kas on see kaud- või otseobjekt. Väga tihti seisab ablatiivne laiend objektikonjugatsiooni vormis verbi juures, mis samuti pooldab selliste vormide kaudobjektiks pidamist. Käesolevas töös on *пелемс* 'kartma', *виздемс* 'häbenema' verbide ablatiivseid laiendeid käsitletud objektina, laused (105)-(108).

(105) Мянъ тнярс сонъ кяденза аф пелихть **рабопада** и кялец аф пови видеть *азомста*. (L 1966: 279) – Siiaaani ei karda tema käed **tööd** ja tema keel ei tõrgu tõtt ütlema.

(106) **Синь** *эздост* пелендсть *вирь малань сембе веленятне*. (К 1972: 77) – **Neid** kartsid kõik metsalähedased külad.

(107) *Хоть и касфтозе вайгяленц алясь, сяка шарьхкодевсь: пельсь* *Аринакаты валдонза*. (VK 2002: 101) – Kuigi mees tõstis häält, oli selge, et ta kartis Arina-

tädi **sõnu**.

(108) *Якурьась кяшезе шаманц руця пацяса: ломанць сонцьке ни виздсь эсь **тевонзон** эзда.* (K 1972: 40) – Jaku abikaasa peitis oma näo rätikusse: inimene ise häbenes juba **oma tegusid**.

Lause (105) objekt on üldise tähendusega, määramata ja esineb määramata ablatiivis. Teistes lausetes on objekt määratud ja esineb *asesõna* + *эздаPx* vormis, lause (106), *Abl.Px* vormis, lause (107), *Gen.* + *эзда* vormis, lause (108). Eestikeelsetes lausetes on objekt partitiivis.

(109) *Антошась питидсь малазонза, вадердазе **щёкада**.* (K 1972: 346) – Antoša liikus talle lähemale, silitas tema **põske**.

(110) – *Тядяцка бта эреклась, вадердазе **кяднянц**.* (K 1972: 346) – Ta emagi nagu elavnes, silitas tema **kätt**.

Lauses (109) esineb ablatiivne objekt objektikonjugatsiooni vormis verbiga ja väljendab osaobjekti. Vrd lauses (110), kus verb on samuti objektikonjugatsiooni vormis, aga objekt on määratud genitiivi vormis ja väljendab täisobjekti. (See küsimus on käsitletud põhjalikumalt alapeatükis 5.2.2.) On oluline objektikonjugatsiooni vormis viidatud objekti olemasolu lauses ning verbi enda tähendus (vrd lause (111)). Eesti keeles on objekt mõlemal juhul partitiivis, kuna *silitama* on partitiivverb.

(111) *Вирьгинць **сонцень** кядьта ускозе кить эзда шири и вельхтызе ловса.* (L 1966: 102) – Virjgin vedas **ta kättpidi** teest eemale ja kattis lumega.

(112) “*Корхнеда, шава прят, а **траксонтень** анттада **шужярняда**.*” (L 1966: 314) – „Rääkige, lollpead, aga **lehmi söödate** *põhuga*.“

Lauses (111) ja (112) on ablatiivsed laiendid *кядьта*, *шужярняда* kaudobjekti funktsioonis. Seda tõestavad ka eestikeelsed tõlked. *кядьта*-sõnale võib esitada *kuidas?*

küsimust, teisele laiendile seda küsimust esitada ei saa. Ja kui lauset (112) on võimalik ümber teha nii, et ablatiivsest kaudobjektist saab genitiivne otseobjekt, siis lauses (111) on see võimatu.

6.4.3. Abl – El.

(113) *Сонга азондозе ломаттнннди, кле, рана шобдава, расаняңу ланга, пяк пара лядемась, оржа пеелемсь аф тонафтови коршамда пиже **парьхцида**.* (ET 1998: 42) – Temagi rääkis inimestele, et vara hommikul, kastega, on väga hea niita, teraval vikatil ei saa kuidagi rohelisest **heinast** isu täis.

(114) *Эрьке, Иван Иванович, качафттама **тоннетнень эзда!*** (K 1972: 147) – Davaj, I.I., teeme suitsu **sinu omadest!** (~ suitsetame **sinu omi!**)

Lauses (113) esineb objekt määramata deklinatsiooni ablatiivi vormis, põhisõnaks on söömist väljendav verb. Lauses (114) on objekt määratud deklinatsiooni ablatiivi vormis ja väljendab määramata hulka, lause tegevus on irresultatiivne. Eesti keeles on nendes lausetes objekt elatiivis: esimeses lauses on elatiivi vorm sellepärast, et on kasutatud sellist väljendit, mis nõuab elatiivis objekti. Teist lauset võib tõlkida ka partitiivis objektiga.

Kokkuvõte

Mokša keele süntaksi spetsiifikat määravad esmajoones sellised morfoloogia iseärasused nagu noomeni määratud ja possessiivse deklinatsiooni ja verbi objektikonjugatsiooni olemasolu. Loomulikult kajastuvad need iseärasused ka objekti väljendamissüsteemis.

Mokša keeles esineb määratu-määramatu opositsioon, mis avaldub objekti puhul määramata deklinatsiooni nominatiivi süsteemipärases vaheldumises määratud deklinatsiooni genitiiviga. Tegevuse resultatiivsuse ja ajalise lõpetatuse tähistamiseks kasutatakse põhisõnaks oleva verbi juures objektikonjugatsiooni vorme, kusjuures on objekt tavaliselt määratud deklinatsiooni genitiivis. Objekt possessiivse deklinatsiooni genitiivis on samuti määratud, aga võib esineda verbi nii subjekti- kui objektikonjugatsiooni vormide juures.

Peamisteks objektikäneteks on mokša keeles nominatiiv ja genitiiv. Akusatiivi käänat ei ole mokša keele käändesüsteemi toodud, kuna tal ei ole eraldi vormi, määramata akusatiivi vorm langeb määramata deklinatsiooni nominatiivi vormiga kokku, määratud akusatiivi vorm on sarnane määratud deklinatsiooni genitiivi vormiga. Ühed keeleteadlased arvavad, et akusatiivi vorm on kujunenud genitiivi vormist, teised aga oletavad, et need käänded on arenenud iseseisvalt, aga hiljem on nende vormid mingil põhjusel kokku langenud.

Peale nominatiivi ja genitiivi väljendub objekt mokša keeles ka ablatiivis. Ablatiiv on mordva keeltes puhtal kujul säilinud uurali keelte separatiivkääne, mille algne tähendus oli millestki eemaldumine, eraldumine. Läänemeresoome keeltes on sellest käändest kujunenud partitiiv. Mordva keeltes on ablatiiv säilitanud oma algset funktsiooni suuremal määral, objektisüsteemis väljendab ta osaobjekti, aga tegevuse resultatiivsuse väljendamises ei osale. Irresultatiivset tegevust väljendatakse mokša keeles inessiivis objektiga, mis tähistab alati määratud osaobjekti ja mida väljendatakse kõige sagedamini Gen. + *əca* vormis või asesõna ja possessiivsufiksiga *əca*-postpositiooni konstruktsiooniga. *əca* vormi peetakse üldiselt ə-tüvelisest asesõnast kujunenud postpositioonina, Gen. + *əca* vorm on siis määratud deklinatsiooni inessiivi analüütiline vorm, kuna mokša keele käanetel, peale kolm esimest käänat, ei ole

määratud deklinatsiooni sünteetilisi vorme. Üldise arvamuse kohaselt langesid inessiivi vormis tegevuse vahendi ja tegevuse objekti tähendus, mille tulemusena hakatigi kasutama seda vormi ka objekti funktsioonis.

Eesti keeles on selgelt kujunenud totaalse – partsiaalse opositsioon, määratu – määramata opositsioon aga mitte, määratust väljendatakse totaal- ja partsiaalobjekti vastandamisega. Mokša keeles hoopis vastupidi: määratu – määramata opositsioon on ulatuslik ja regulaarne nähtus, totaalse- ja partsiaalse opositsioon esineb väga piiratult. Kui eesti keele partitiiv väljendab ühelt poolt piiritlemata objekti (*Poiss joob vett*) ja teiselt poolt tegevuse irresultatiivsust (*Naine ootab tütar*), siis mordva keeltes on selleks kaks väljendusvahendit: ablatiiv väljendab osaobjekti (sõltumata sellest, kas objekt on määratud või määramata) ja inessiiv irresultatiivset tegevust.

Mokša keele nominatiivis objektile vastab eesti keeles partitiiv, kui objekt väljendab määramata hulka, nt lause (3) või kui esineb partitiivverb, nt laused (1), (8), (9). Kui nominatiivis objekt esineb resultatiivses lauses, siis eesti keeles on sel juhul genitiiv, nt laused (11), (12). Käskivates lausetes vastab nominatiivis objektile eesti keeles ka nominatiiv, kui objekt on piiritletud ja tegevus ei ole lühiajaline, nt lause (13), vastasel juhul esineb eesti keeles partitiiv, nt laused (14)-(15). Nominatiivis objekt võib mokša keeles esineda ka irresultatiivse tegevuse kõrval, nt lause (2).

Resultatiivse lause genitiivis objektile vastab eesti keeles samuti genitiiv, kui just partitiivverb ei nõua partitiivis objekti, nt laused (23), (24) ja (32), (33). Possessiivsufiksiga genitiivile võib eesti keeles vastata nii genitiiv kui partitiiv, nt laused (43) ja (44), (46).

Objekt inessiivi käände vormis esineb mokša keeles irresultatiivset tegevust väljendava verbi juures, eesti keeles on sel juhul üldiselt partitiiv.

Ablatiivis objektile vastab partitiiv. Eesti keeles on olemas partitiivverbid, mis nõuavad enda juures partitiivis objekti.

Mokša keeles sõltub objektikäändevalik objekti enda semantikast, tema määratusest. Eitavas lauses esineb objekt samas vormis kui jaatavas, nt laused (38), (49). Aga ablatiivse objekti ei võimalda mitte kõik transitiivsed verbid, nt laused (100) ja (111).

Materjali allikad

ET 1998 = Г. Пинясов, Эштерь туцят. Саранск, 1998.

L 1966 = Лихтибрят. Мокшень раскаст. Саранск, 1966.

K 1972 = П. Левчаев, Кярьмаз. Кочкаф произведеният. Саранск, 1972.

VK 1979 = Валда ки: Мокшень поэттнень и прозаикнень произведениясна
(кочкайсна И. Девин). Саранск, 1979.

VK 2002 = В. Мишанина, Вальмафтома куд: Повесть, азкст, пьесат. Саранск, 2002.

Kirjandus

- Ahlquist, A. 1861. Versuch einer moksha-mordwinischen Grammatik nebst Texten und Wörterverzeichnis. St.-Petersburg.
- Alhoniemi, A. 1982. *ez*-vartaloisten postpositioiden asemasta mordvan syntaksisessa järjestelmässä. – Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia. 181. Helsinki, s. 31-44.
- 1987. Отложительный падеж мордовских языков и партитив финского языка с точки зрения квантитативности. – Сущность, развитие и функции языка. Москва, с. 95-102.
- 1989. Suomen ja mordvan vanhat erosijat omilla teillään. – Sananjalka. Suomen kielen seuran vuosikirja. 31. Turku, s. 21-30.
- 1990. Die mit dem Objektgebrauch verbunden Probleme in mordvinischen. – Congressus Septimus Internationalis Fenno-Ugristarum. 3C. Debrecen, pp. 93-98.
- 1991. Zur Kasuszeichnung des Objektes im mordvinischen. – Suomen kielitieteellisen yhdistyksen vuosikirja (SKY). Helsinki, s. 18-30.
- 1992a. Mordvan 'paljon' ja 'vähän' -sanojen syntaksista. – Variaatioita. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen juhla- ja tutkimusraportti. Tampere, s. 1-20.
- 1992b. Mordvan sijasynekretismistä. – Sananjalka. Suomen kielen seuran vuosikirja. 34. Turku, s. 33-45.
- 1994. Об объекте т.н. номинативного инфинитива в мордовском языке. – Volgalaiskielet muutoksessa. Volgalaiskielten symposiumi Turussa 1. – 2. 9. 1993. Turku, s. 21-30.
- 1996. Zur Verwendung der Objektkonjugation im Mordwinischen. – Lapponica et Uralica. 100 Jahre finnisch-ugrischer Unterricht an der Universität Uppsala. Vorträge am Jubiläumssymposium 20.-23. april 1994. Herausgegeben von L.-G. Larsson. Uppsala, s. 145-152.
- Aljamkin 1977 = Алямкин, Н.С. 1977. Место дополнения в предложении. — Вопросы мордовского языкознания. Саранск, с. 3-25.
- 1978. Порядок слов в простом повествовательном предложении мордовских

- языков. Дисс. канд. филол. наук. Тарту.
- Balakin 1951 = Балакин, П.Г. 1951. Аблатив (отложительный падеж) мордовского склонения. – Записки. 12. Язык и литература. Саранск, с. 105-131.
- Bartens, R. 1979. Mordvan, tšeremissin ja votjakin konjugaation infiniittisten muotojen syntaksi. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia. 170. Helsinki.
- 1999. Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia. 232. Helsinki.
- Bubrih 1947 = Бубрих, Д.В. 1947. Эрзя-мордовская грамматика-минимум. Саранск.
- 1953. Историческая грамматика эрзянского языка. Саранск.
- Collinder, B. 1960. Comparative Grammar of the Uralic languages. Uppsala.
- Danilov 1973 = Данилов, В. 1973. Общие функции инессива в мордовских и прибалтийско-финских языках. – Советское финно-угроведение. IX. 3. Таллин, с. 185-194.
- Denison, N. 1957. The partitive in Finnish. Suomalaisen Tiedeakateman toimituksia. Sarja B, nide 108. Helsinki.
- Deutsche Grammatik 1972 = Helbig, G., Buscha, J. 1972. Deutsche Grammatik. Leipzig.
- EKG II 1993 = Erelt, M., Kasik, R., Metslang, H., Rajandi, H., Ross, K., Saari, H., Tael, K., Vare, S. 1993. Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: Kiri. Tallinn.
- EKG I 1995 = Erelt, M., Kasik, R., Metslang, H., Rajandi, H., Ross, K., Saari, H., Tael, K., Vare, S. 1995. Eesti keele grammatika I. Morfologia. Sõnamoodustus. Tallinn.
- Erelt, M. 2002. Hierarhiatest tüpoloogias. – Teoreetiline keeleteadus Eestis. Tartu, lk 34-40.
- ErKG 1952 = Колядёнков, М.Н. 1952. Эрзянь келень грамматика. Омбоце пелькс. Синтаксис. Сисемиенень ды средней школанень. Сисемце нолдавкс, витнезь. Саранск.
- Feoktistov 1975 = Феоктистов, А.П. 1975. Мордовские языки. – Основы финно-угорского языкознания. Прибалтийско-финские, саамские и мордовские языки. Москва, с. 248-345.
- Hakulinen, L. 1979. Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Helsinki.

- Itkonen, E. 1972. Über das Objekt in den finnisch-wolgaischen Sprachen. – Finnisch-ugrische Forschungen. Zeitschrift für finnisch-ugrische Sprach- und Volkskunde. Band XXXIX. Heft 3. Helsinki, s.153-213.
- Itkonen, T. 1975. Erään sijamuodon ongelmia. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki.
- Jakubinskaja-Lemberg 1962 = Якубинская-Лемберг, Э.А. 1962. К вопросу о выражении прямого дополнения в эрзя-мордовском языке. – Финно-угорская филология. Учёные записки Ленинградского госуниверситета. № 314. Серия филологических наук. Выпуск 63. Ленинград, с. 75-84.
- Jermuškin 1978 = Ермушкин, Г.И. 1979. Типологическая эволюция местных падежей в истории мордовских языков. – Историко-типологические исследования по финно-угорским языкам. Москва, с. 155-265.
- Jevsevjev 1963 = Евсевьев, М.Е. 1963. Избранные труды. VI. Основы мордовской грамматики. Саранск.
- Jufkin 1985 = Юфкин, Ю.С. 1985. Модели простого повествовательного глагольного предложения в мокшанском языке. Дисс. канд. филол. наук. Тарту.
- Karlsson, F. 2002. Üldkeeleteadus. Tõlkinud ja kohandanud R. Pajusalu, J. Valge, I. Trigel. Tallinn.
- Klaas, B. 1988. Indirektne objekt. – Keel ja Kirjandus. № 1. Tartu, lk 37-42.
- 1999. On the indirect objekt in the Baltic area. – Fenno-Ugristika. 22. Indo-European-Uralic-Siberian linguistic and cultural contacts. Edited by A. Künnap. Tartu, pp. 102-115.
- Koljadenkov 1954 = Коляденков, М. Н. 1954. Грамматика мордовских (эрзянского и мокшанского) языков. Часть II. Синтаксис. Саранск.
- 1959. Структура простого предложения в мордовских языках. Предложение и его главные члены. Саранск.
- Kont K. 1958. Läänemeresoome keelte objekti probleeme. – Keel ja Kirjandus. № 3. Tartu, lk 155-163.
- 1961. Läänemeresoome partitiivist, mordva ablatiivist ja balti-slaavi genitiivist. – Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused. VI. Tallinn, lk 190-199.

- 1963. Käändsõnaline objekt läänemeresoome keeltes. Tallinn.
- Kudaev 1969 = Кудаев, П.С. 1969. Категория послелого в мордовских языках. Дисс. канд. филол. наук. Саранск.
- Kure, K. 1959. Eesti keele lauseliigenduse alustest. – Keel ja Kirjandus. № 1. Tallinn, lk 40-49.
- Larjavaara, M. 1991. Aspektuaalisen objektin synty. – Virittäjä. Kotikielen seuran aikakauslehti. 95. vuosikerta. 4. vihko. Helsinki, s. 372-408.
- Lewy, E. 1933. Zur Bezeichnung des Objektes im Mordwinischen. – Liber semisaecularis societatis fenno-ugricae. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia. LXVII. Helsinki, s. 238-245.
- Majtinskaja 1974 = Майтинская, К. Е. 1974. Вопросы сравнительного синтаксиса финно-угорских языков. – Основы финно-угорского языкознания. Вопросы происхождения и развития финно-угорских языков. Москва, с. 383-396.
- Markov 1959 = Марков, Ф.П. 1959. Система словоизменительных форм приалатырского диалекта эрзя-мордовского языка. Саранск.
- 1964. Функции объектного спряжения мордовского глагола. – Tõid läänemeresoome ja Volga keelte alalt. Tallinn, с. 69-85.
- Matjuškin 1973a = Матюшкин, П.Г. 1973. Особые случаи употребления безобъектных форм спряжения вместо объектных в мордовских языках. – Вопросы синтаксиса мордовских языков. Вып. 46. Ч. II. Саранск, с. 85-89.
- 1973b. Объектное спряжение глагола в мордовских языках. Дисс. канд. филол. наук. Саранск.
- MKG 1962 = 1962. Грамматика мордовских языков. Часть 1. Фонетика и морфология. Ред. М.Н. Колядёнков, Р.А. Заводова. Саранск.
- MkKG 2000 = 2000. Мокшень кялень грамматика. Ред. Н.С. Алямкин. Саранск.
- MkKG 1965 = 1965. Мокшень кялень грамматика. 1-це пялькссь. Саранск.
- MRV 1998 = 1998. Мокшень-рузонь валкс. Мокшанско-русский словарь. Ред. Б.А. Серебrenников, А.П. Феоктистов, О.Е. Поляков. Москва.
- Nemvalts, P. 1980. Eesti lauseliigenduse põhialustest. – Keel ja Kirjandus. № 2. Tallinn, lk 82-88.
- Paasonen, H. 1909. Mordwinische Chrestomatie mit Glossar und grammatikalischem

- Abriss. Helsingfors.
- Rjabov 2000 = Рябов, И. 2000. Типы синтаксической транспозиции между частями речи в эрзянском языке. – *Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum*. 7. – 13. 8. 2000. Pars VI. Tartu, pp. 96-100.
- Rajandi, H., Metslang, H. 1979. *Määramata ja määratud objekt*. Tallinn.
- Ravila, P. 1944. *Lauseopin periaatekysymyksiä*. – *Virittäjä* 48. 2. vihko. Helsinki, s. 105-131.
- Serebrennikov 1964 = Серебренников, Б.А. 1964. Основные линии развития падежной и глагольной систем в уральских языках. Москва.
- 1967. Историческая морфология мордовских языков. Москва.
- 1975. Загадки мордовского винительного падежа. – *Советское финно-угроведение*. XI. 1. с. 25-32.
- Sulkala, H. 1996. *Expression of Aspectual Meanings in Finnish and Estonian*. – *Estonian: typological studies I*. Edited by M. Erelt. Tartu, lk 165-225.
- Tihonova 1972 = Тихонова, Т.М. 1972. Выражение категории определённости в мордовских языках. – *Вопросы мордовского языкознания. Труды. Выпуск 42*. Саранск, с. 3-60.
- Tšõgankin, Devaev 1975 = Цыганкин, Д.В., Деваев С.З. 1975. *Очерк сравнительной грамматики мордовских (мокшанского и эрзянского) литературных языков. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений*. Саранск.
- Vilkuna, M. 1992. *Referenssi ja määräisyys suomenkielisten tulkinnessa*. SKS. Helsinki.
- 1996. *Suomen lauseopin perusteet*. Helsinki.
- Wickman, B. 1955. *The form of the objekt in the Uralic languages*. Uppsala.
- Wiedemann, F.J. 1865. *Grammatik der ersa-mordwinischen Sprache nebst einem kleinem mordwinisch-deutschen und deutsch-mordwinischen Wörterbuch*. *Mémoires de l'Académie Impériale des sciences des St.-Pétersbourg*, VII série. Tome IX, № 5. St.-Petersburg.

Падежи объекта в мокшанском языке

Татьяна Зирнак

Резюме

В этой работе рассмотрены падежи прямого дополнения в мокшанском языке, сделана попытка обобщить имеющиеся сведения и представить общую картину этого интересного явления.

Падеж прямого дополнения в мокшанском языке определяет семантика самого прямого дополнения. Если прямое дополнение обозначает объект определённый, то он ставится в форме родительного падежа указательного или притяжательного склонения. При этом глагол, если он выражает законченное действие, стоит в объектном спряжении. Если же прямое дополнение обозначает объект неопределённый, то оно ставится в именительном падеже. Если прямое дополнение обозначает частичный охват предмета, то оно ставится в отложительном падеже, независимо от того, определённый или неопределённый предмет обозначает прямое дополнение.

Местный падеж выступает в функции прямого дополнения в том случае, если необходимо подчеркнуть неполноту охвата объекта действия. Глагол при этом стоит в безобъектном спряжении, а объект передаётся чаще всего послеложной конструкцией Род. + *эса*, в котором существительное стоит в родительном падеже указательного или притяжательного склонения. Эта конструкция имеет значение местного падежа. Прямое дополнение в местном падеже является своеобразным способом выражения незаконченности действия, с одной стороны, и частичного охвата определённого прямого объекта – с другой.

В эстонском языке и частичный охват предмета, и незаконченность действия выражаются одним падежом – партитивом.

Lisa 1

Sise- ja väliskohakäänded mokša keeles

(mokša keele osa aluseks on võetud tabelid Serebrennikov 1967: 37 ja Ermuškin 1978: 187)

Sisekohakäänded

kääne mokša keeles	tähendus	kääne eesti keeles
inessiiv	koht, kus miski on või toimub	inessiiv
illatiiv	koht, kuhu miski suundub	illatiiv
elatiiv	koht, kust miski lähtub või eraldub	elatiiv

Väliskohakäänded

kääne	tähendus	kääne eesti keeles
latiiv	koht, kuhu miski suundub	inessiiv
ablatiiv	koht, kust miski lähtub või eraldub	ablatiiv
prolatiiv	koht, kus miski liigub	adessiiv
daativ	koht, kuhu miski suundub; kellelegi-millelegi midagi antakse	allatiiv
inessiiv	koht, kus miski on või toimub	adessiiv

Lisa 2

Mokša keele määratud deklinatsiooni tabel

(Bartens 1999: 83)

Ainsuse vormid.

käänded	näited	
nominatiiv	<i>modaś</i> 'see maa'	<i>vel'es</i> 'see küla'
genetiiv-akusatiiv	<i>modat'</i> 'selle maa'	<i>vel'et'</i> 'selle küla'
allatiiv-illatiiv	<i>modat'i</i> 'sellele maale'	<i>vel'eti</i> 'sellele külale'
ablatiiv-elatiiv	<i>modat' ezda</i> 'seda maad, sellelt maalt'	<i>vel'et' ezda</i> 'seda küla, sellest külast'
inessiiv	<i>modat' esa</i> 'selles maas'	<i>vel'et' esa</i> 'selles külas'
prolatiiv	<i>modat' ezga</i> 'mööda seda maad'	<i>vel'et' ezga</i> 'mööda seda küla'

Mitmuse vormid

käänded	näide
nominatiiv	<i>modat'ńä</i> 'need maad'
genetiiv-akusatiiv	<i>modat'ńeń</i> 'nende maade'
allatiiv-illatiiv	<i>modat'ńeńd'i</i> 'nendele maadele' 'nendessee maadesse'
ablatiiv-elatiiv	<i>modat'ńeń ezda</i> 'nendest maadest' 'nendelt maadelt'
inessiiv	<i>modat'ńeń esa</i> 'nendes maades'
prolatiiv	<i>modat'ńeń esga</i> 'mööda neid maid'

Lisa 3

Verbi objektikonjugatsiooni vormid mokša keeles

(Aljamkin 2000: 138-141)

Kindel kõneviis

кундамс 'rüüdma'

Olevik (tulevik)

'монь' рядсь

'тонь' рядсь

'сонь' рядсь

Ainsuse vormid

1. -	1. кундатыя	1. кундаса
2. кундасамак	2. -	2. кундасак
3. кундасамань	3. кундатыанза	3. кундасы

Mitmuse vormid

1. -	1. кундатыядязь	1. кундасаськ
2. кундасамась	2. -	2. кундасась
3. кундасамазь	3. кундатыядязь	3. кундасазь

'минь' рядсь

'тинь' рядсь

'синь' рядсь

Ainsuse vormid

1. -	1. кундатыядязь	1. кундасайне
2. кундасамась	2. -	2. кундасайть
3. кундасамазь	3. кундатыядязь	3. кундасыне

Mitmuse vormid

1. -	1. кундатыядязь	1. кундасаськ
------	-----------------	---------------

2. кундасамасть	2. -	2. кундасасть
3. кундасамазь	3. кундатыдязь	3. кундасазь

Esimene minevik

'монь' рядсь

'тонь' рядсь

'сонь' рядсь

Ainsuse vormid

1. -	1. кундайхтень	1. кундаине
2. кундамайть	2. -	2. кундайтть
3. кундамань	3. кунданзе	3. кундазе

Mitmuse vormid

1. -	1. кундадязь	1. кундаськ
2. кундасамасть	2. -	2. кундасть
3. кундасамазь	3. кундадязь	3. кундазь

'минь' рядсь

'тинь' рядсь

'синь' рядсь

Ainsuse vormid

1. -	1. кундадязь	1. кундаине
2. кундамасть	2. -	2. кундайтть
3. кундамазь	3. кундадязь	3. кундазень

Mitmuse vormid

1. -	1. кундадязь	1. кундаськ
2. кундамасть	2. -	2. кундасть
3. кундамазь	3. кундадязь	3. кундазь

Lisa 4

E. Lewy mõningate *əca*- postpositsiooniga esinevate verbide loetelu

(Lewy 1933: 241-244)

kandoms 'kandma'

kajšims 'ära võtma'

kl'uk- 'nokkima'

kutšoms 'saatma'

lazoms, laznoms 'lõhkuma'

lovnoms 'lugema'

maksoms 'andma'

murnems 'sõimama'

pañems ajama

po'rems 'närima'

pot'aftoms 'rinnaga toitma'

tšavoms 'peksma; tapma'

uskoms 'vedama'

utšoms 'ootama'

vanoms 'vaadata'

vet'ams 'viima'

vetškems 'armastama'

veš'ems 'otsima'

Lisa 5

šimems 'jooma' verbi objektisüsteem

A. Alhoniemi (1991: 29)

